

André Gide

Resa i Sovjet

Originaltitel: *Retour de l'URSS* (1936) och del II *Retouches à mon Retour de l'URSS*, (1937)

Översättning: Lorenz von Numers

Sv. utgåva 1948. Nyutgåva 1992

Göran Greiders förord till 1992 års upplaga återges här med författarens medgivande.

Omslaget på fransk utgåva av Gides bok.
Bilden visar Gide när han den 20 juni 1936 höll tal på Röda Torget med anledning av Maxim Gorkijs begravning. Till höger Molotov och 'Stalin.

Se även: Janine Robrieux, [André Gide, Trotskij och Sovjetunionen](#)

Göran Greider: Att skaka hand med en epok

Under nästan hela första hälften av det här seklet betraktades André Gide som en centralgestalt inte bara i den franska litteraturen, utan kanske i hela det europeiska kulturlivet. Från det sena publika genombrottet på tjugotalet, då han redan passerat de femtio, fram till sin död 1951 — bara några år efter att han fått Nobelpriset — lyste hans stjärna klart över den europeiska himlen. I Gides gestalt löper trådarna samman. Han besökte Mallarmés litterära salong. Han blev vän med Oscar Wilde under den tidiga Afrikaresa då han på allvar vågade bejaka sin homosexuella läggning. Och Sartre beundrade honom för att han visat på möjligheten av ett liv bortom den objektiva moralen, bortom konventionerna. Mycket riktigt blev Gides böcker, året efter hans död, uppsatta på Katolska kyrkans svarta lista över förbjudna verk. Gide var också särlingen som på allvar trasslade in sig i seklets politiska historia, men liksom bakvägen. Han var ingen ideolog, i en epok fylld av ideologer, utan snarare skildraren av det som händer med en människa som vistas i närheten av starka moraliska eller ideologiska kraftfält.

Idag tvivlar jag på att särskilt många läser Gide. De senaste femton åren — det vill säga under den tidsrymd jag brytt mig om sådana saker — har jag bara stött på honom som obligatorisk läsning i kursplaner eller på antikvariat som just fått in en sändning gulnade volymer från något dödsbo. Kanske är han just den typ av författare som nu tillhör bildningens genomgångsstationer. Eller rättare sagt: hans verk levde sitt liv i en bildningstradition som sedan länge är underminerad. Han gav ut sina dagböcker, lät sin sexuella läggning synas i offentligheten, rannsakade oupphörligt sig själv. Därmed var han också beroende av de konventioner, sexuella och moraliska, som han bekämpade och satte under debatt. Idag, när medierna lever på att exploatera det mest intima och personliga hos människor och psykoterapi blivit en massrörelse, har den subversiva kraften i Gides verk skrumpnat betydligt. Att tala ut, att träda fram — det hör vi varje dag att någon har gjort utan att vi blir upphetsade. Grunddragen i Gides utblick på världen präglades av åtskillnaden mellan kropp och själ, natur och kultur. Han drömde om en ren, obefläckad kärlek, skild från driftslivet; han höll fast vid en genomblyst litterär stil som inte lät sig oroas av det den beskrev, och allt det där gav honom och hans verk en särskild sensibilitet som idag delvis känns överspelad.

Jag vet inte, jag har inte forskat i saken, men det måste vara sextioalet som definitivt faller gallren kring Gide och för evigt tycks hålla honom kvar som fånge i en epok: det borgerliga, europeiska kulturarvets sista storhetstid, då, när uppgörelserna med religionen eller den tidiga borgerliga moralen fortfarande var dynamit. Därför ska jag nu inte, vilket är vanligt i den här typen av förord, betona hur aktuell Gide är, hur enastående samtida han är — för det är han inte. Åtminstone inte i någon omedelbar mening. Både Diderot och Dostojevskij, för att ta två helt väsensskilda författare med klassikerstatus, känns så mycket yngre än Gide. Men än sen? Varken Egyptens pyramider eller S:t Peterskyrkan är ”aktuella” eller ”samtida”, och det är väl just det som är poängen med dem. De står kvar. Det som så att säga en gång direktsändes finns inspelat på band, och det är en stor upplevelse att lyssna på det. Ty fången sänder ännu meddelanden! Plötsligt dyker Gide upp långt framför den Sartre som kunde hylla honom ända in på sextioalet! Det märker jag när jag får hans reseskildring från Sovjetunionen i händerna, och när jag läser hans reseskildring från Kongo, utgiven på tjugotalet, men tyvärr aldrig översatt till svenska. För Kongoboken måste nämnas, om inte dagens liberaler och konservativa, som nu skriver om den europeiska historien genom att radera ut imperialismen, ska få monopol på Gide. Det går nämligen att använda Gides bok om Kongo, som han förresten tillägnade Joseph Conrad, för att förstå de grundhållningar som styrte de intellektuellas tolkningar av seklets blodiga förlopp.

Med sextio infödda bärare, och på ständig visit hos de koloniala administratörerna, genomkorsar Gide under tio månader ett modernt helvete. Han ser utsugningen, den barbariska behandlingen av de svarta. Och hela tiden har han som reselektyr den klassiska

europiska litteraturen, framförallt Goethes Valfrändskaper. På ett ställe sitter han med boken uppslagen och hör infödingarna sätta igång en fest i byn. Gide beskriver dansen, de monotona rytmerna; han förstår inte mycket men gör heller inte något märkvärdigt av saken. Det märkliga är att kontrasten mellan Goethes europeiska humanism och de obegripliga riter Gide åser i det Afrika som härjas av storbolagen inte spränger honom i bitar. Mindre än fyra decennier senare var det ju just det som skedde. Många europeiska intellektuella klarade inte längre av att läsa Goethe och samtidigt se en värld som den egna civilisationen försänkt i kaos, nöd och förtryck. I början av sextiotalet skrev Franz Fanon i sin Jordens fördömda: "Låt oss en gång för alla lämna detta Europa som jämt talar om människan men samtidigt förgör henne var gång hon verkligen visar sig, i sina gathörn och i världens alla hörn." Jean-Paul Sartre, vars hela filosofi och tänkande egentligen är det mest ärkeuropeiska man kan tänka sig, instämde i Fanons fördömande. Och det kunde Sartre göra just i tecknet av den uppriktighet som Gide alltid odlade, därför att han, som så många andra vänsterradikaler, in på bara kroppen måste ha känt hur de europeiska traditionerna inte längre räckte till för att förstå de politiska orkaner som svepte över kontinenterna. Gide, däremot, är fortfarande helt igenom trygg i sin europeiska identitet när han levererar sin kritik av kolonialismen. Han genomför sin resa utan att kapsejsa inombords. Idag har den humanistiska sensibilitet, som var så självklar för Gide, släppt taget om oss. De som nu vill återupprätta den europeiska själen med dess gammaldags humanism ser jag som lika nostalgiska som de vänsterradikaler som mot slutet av sextiotalet ville återupprätta en förlorad marxistisk världsbild. En klassiskt bildad europé av samma snitt som Gide skulle inte ens förstå en vanlig diskotekskväll i Paris eller Stockholm. Än mindre skulle han — för det rör sig oftast om en han med en sådan sensibilitet på djupet kunna förstå det sena nittonhundratalet där allting från nationella identiteter till könsroller blivit flytande, och konsumismen, medieexplosionen och hoten om globala miljökatastrofer ställt den enskilda människan i ett alldeles nytt sammanhang. Ja, som gett själva begreppet "den enskilda människan" en annan, ogripbar innebörd. Inget av det Gide ser eller upplever i Kongo försätter emellertid hans klassiskt rena, balanserade stil i oordning. Inte därför att hans stil är immun mot nittonhundratalet utan för att den på djupet inte trätt i beröring med det.

Så genomkorsar Gide den ena av de mardrömmar som Västerlandet avlat fram, och blir anfallen från högerhåll. Den andra mardrömmen är kommunismen, såsom den snabbt kom att gestalta sig. I början av trettioalet blev Gide kommunist. 1936 inbjöds han, tillsammans med några vänner, till en resa genom Sovjetunionen. "Jag försäkrar er", skriver Gide om sin resa, "att det ligger något tragiskt i mitt sovjetäventyr. Jag reste dit som troende och entusiast för att beundra en ny värld. Och för att förföra mig skänkte man mig alla de förmåner som jag avskydde i den gamla." Det är psykologen Gide som uttalar sig, när han om de nya byråkraterna i Sovjetunionen skriver: ". . . de har inte längre den allra minsta smula kommunism i sina hjärtan." Hjärtan? Historiens förödelse, sovjetkommunismens stora bluff, avläser han i partipamparnas kalla hjärtan. Gide skakar hand med en epok, men uttyder just handslaget, bristen på värme i det, om det hycklar eller inte. Den terror och intolerans han ser växa fram under stalinismen betraktar han emellertid ännu huvudsakligen som ett förräderi mot idealen hos en sannare kommunism. För en kort tid trodde han att de ideal och den personliga moral han odlat fram ur djupet av den europeiska tradition han stod i, kunde realiseras i Sovjetunionen. Han misstog sig. Men det är väsentligt att påpeka att det var just en djupt humanistisk europé som misstog sig och erkände sitt misstag. Vägen till större politisk klarsynthet kan därför aldrig ensidigt gå via ett förnyat och okritiskt anammande av de europeiska traditionerna. Då gör vi oss blinda igen — tills världen återigen sliter sönder oss.

Den volym som nu än en gång presenteras för en svensk publik innehåller emellertid två skrifter, dels själva reseskildringen, utgiven snabbt efter Gides hemkomst, och dels ett längre tillägg där Gide diskuterar de våldsamma reaktioner som hans bok utlöste. Och på sätt och vis är det idag, när vänsterns skuld debatteras, den andra skriften som är den viktigaste. Ty var

och en, som i likhet med mig själv, står djupt i en vänstertradition där en gestalt som Jean Paul Sartre förkroppsligar ett av de viktigaste idealen — den engagerade intellektuelle — har här något livsviktigt att lära. När Gide reser genom Sovjet är han visserligen benägen att ofta sätta sina egna, individualistiska ideal inom parentes. På kvällarna går han genom Moskvas kulturpark, förundras över människors leenden, hur okonstlade de är — ja, de är som barn. Det är drömmen om renhet, om ärlighet, om kropp och själ sammansmälta till ett som han verkar urskilja i folkvimlet. Ibland tycks han fortfarande på allvar tro att det här ändå finns frön till en god, lycklig kollektivism. Sedan kommer han hem, ger ut sin bok, och utsätts för en störtsjö av kritik från vänsterhåll. I sitt tillägg visar det sig att han till sist ändå klart inser att han misstagit sig. De ideal om självinsikt och ärlighet i det dagliga livet som han har, inser han nu ytterst förutsätter individualismens och demokratins värden. Därför kan de inte förverkligas i Sovjetunionen. Tvärsigenom hela detta drama behåller Gide sin litterära stil. Den rubbas inte. Det är kanske ytterst den som hindrar att han sjunker ner i den ideologiska kvicksanden. Det är därför han heller inte behöver ta avstånd från Sovjetunionen med bolsjevikskräckens ideologiska medel. Det är inte så att han är trogen sig själv, nej det är uppriktigheten han är trogen. I Sovjetunionen fann han till sist bara ännu ett samhälle som satte självbedrägeriet i system, och det utan den demokratiska tolerans som ger möjlighet att avslöja det. Lärdomen? Att uppriktighet förutsätter modet att vara sig själv, och sina drömmar, otrogen. Och att stå fast vid demokratins värden även när det Västerland, som odlat fram dem, inte lever upp till dem — det testet klarade Gide.

Gide var en stor bekännare och det var på sätt och vis allt han var. Vilket inte är litet. Tvärtom: det var i egenskap av bekännare som han både trädde in i och övergav seklets största och mest katastrofala politiska dröm. Nu, mot slutet av det innevarande seklet, har den sensibilitet som gjorde Gides verk till ett så lysande exempel på det bästa inom den europeiska kulturtraditionen, ändå blivit otillräcklig. En annan hållning måste odlas fram, där Gides ideal om självinsikt ändå måste förbli central. Gide är inte längre i någon omedelbar mening aktuell. Kvar finns emellertid hans stilrena vittnesbörd från två av de mardrömmar som ytterst det västerländska förnuftet avlat fram, Sovjet och Kongo. Dit reste Gide — navelskådaren som plötsligt säger sanningen om världen.

Göran Greider

Den homeriska hymnen till Demeter förtäljer, att den stora gudinnan på sina irrfärder i dotterns spår kom till Keleos hov. Under en njanjas lånta drag blev hon inte igenkänd, och drottning Metaneira anförtrodde henne vårdnaden om sin sistfödde, den lille Demophoon, som senare blev Triptolemos och lärde människorna bruka jorden.

På kvällen, då alla portar var stängda och huset sov, lyfte Demeter upp Demophoon ur hans dunmjuka vagga, och med skenbar grymhet, ehuru i verkligheten ledd av oändlig kärlek och en önskan att höja barnet till det gudomliga, lade hon honom naken på en bädd av glödande kol. Jag föreställer mig den stora Demeter böjd över det strålande barnet som över en kommande mänsklighet. Han uthärdar de brännande kolen, och denna prövning ger honom ökad styrka. I honom förbereds något övermänskligt, kraftfullt och oförväntat ärorikt.

Ack, varför fick icke Demeter fullfölja sitt djärva rön och lyckas i sitt trots! Sagan förtäljer att den oroliga Metaneira störtade in i det rum där försöket pågick, och missledd av en moders fruktan sköt hon gudinnan, och allt det övermänskliga som höll på att skapas, åt sidan, skingrade bränderna och lät en gud förgås för att rädda barnet.

Författarens företal

För tre år sedan förklarade jag Sovjetunionen min beundran och min kärlek. Därborta hade man vågat göra ett enastående experiment, som fyllde våra hjärtan med tillförsikt, och av vilket vi väntade oss ett framåtskridande utan gräns, en våg av hänförelse stark nog att rycka med sig hela mänskligheten. Det är mödan värt att leva för att få bevittna denna förnyelse och att ge sitt liv för den, tänkte jag. I själ och hjärta hade vi dristigt förknippat kulturens framtid med Sovjetunionens ärorika öde; det har vi ofta upprepat. Vi önskar att vi fortfarande kunde göra det.

Några nyligen timade avgöranden, vilka tycktes antyda en kursändring, hade oroat oss redan före vår avresa.

Jag skrev då (i oktober 1935):

”Det är i mångt och mycket dumheten och oärligheten i angreppen mot Sovjetunionen som gör att vi i dag med en viss halsstarrighet försvarar densamma. Belackarna kommer att skänka den sitt bifall just i det ögonblick då vi inte längre gör det, ty vad som kommer att väcka deras gillande är de kompromisser och den dagtingan som ger dem anledning att utbrista: 'Där ser ni!', och vilka avlägsnar Sovjetunionen från dess ursprungliga mål. Må vår blick, städse fästad på detta mål, inte därigenom vändas ifrån den.” (N.R.F. i mars 1936.)

Men jag framhärdade i mitt förtroende och föredrog att tvivla på mitt eget omdöme tills jag fått fylligare informationer, och ännu fyra dagar efter min ankomst till Moskva förklarade jag i mitt tal på Röda Torget med anledning av Gorkijs begravning:

”Kulturens framtida villkor är i våra sinnen förknippat med Sovjetunionens öde. Vi skall försvara den.”

Jag har ständigt hävdad, att viljan att vara sig själv trogen alltför ofta innebär en fara för ouppriktighet, och jag anser det särskilt viktigt att vara uppriktig när mångas tro, och ens egen därjämte, står på spel.

Om jag sålunda började med att missta mig är det bäst att erkänna det genast, ty jag är här ansvarig för dem som detta misstag har förlett. I ett dylikt fall existerar ingen hållbar egenkärlek, och för övrigt har jag mycket lite av den varan. Det finns ting vilka i mina ögon är betydelsefullare än jag själv, betydelsefullare än Sovjetunionen, och det är mänskligheten, dess öde och dess kultur.

Men hade jag misstagit mig i början? De som har följt utvecklingen i Sovjetunionen sedan knappt mer än ett år tillbaka kan avgöra om det är den eller jag som förändrats. Och med Sovjetunionen förstår jag dess styresman.

Andra mer kompetenta personer än jag kommer att utreda huruvida denna nyorientering är skenbar eller verklig, och om det som ser ut att medföra en kursändring är en ödesdiger följd av vissa tidigare åtgöranden eller ej.

Man måste oupphörligt säga sig att Sovjetunionen ”är i vardande”. Därför blir en vistelse i detta väldiga rike i barnsnöd så sällsamt fångslande. Man tror sig närvara vid framtidens förlossning.

Det är ett land på gott och ont, eller snarare på bäst och sämst. Det bästa uppnåddes ofta till priset av oändlig möda. Kraftansträngningen har inte alltid och allestädes uppnått det som den påstods ha förverkligat. Ibland kan man säga sig: ännu icke. Ibland ser man det sämsta dubblera och ledsaga det bästa, nästan som en konsekvens av detta. Och man slungas ur ljus i mörker med förvirrande häftighet. Vanligen är den resande på grund av sina förutfattade meningar mottaglig blott för det ena eller det andra. Sovjetunionens vänner vägrar alltför ofta att se det dåliga, eller åtminstone att erkänna dess existens, och därav följer att sanningen om Sovjetunionen alltför ofta uttrycks med hat, och lögnen med kärlek.

Emellertid råkar mitt kynne vara så inrättat, att jag är strängast mot dem som jag helst ville skänka mitt ständiga gillande. Den som inskränker sig till beröm betygar illa sin kärlek, och jag tror mig göra Sovjetunionen och den idé som landet representerar en större tjänst genom att tala utan skonsamhet och förställning. Min beundran för Sovjetunionen och för de storverk som den redan skapat, allt vad vi ännu väntar oss, och främst det som den låtit oss hoppas på, har framkallat min kritik.

Vem kan uttrycka vad Sovjetunionen betytt för oss? Den var mer än vår andes fosterland, en vägvisare och ett exempel. Allt som vi drömt om, det som vi knappast vågade hoppas ägde rum därborta. Det fanns alltså ett land där drömmen blev verklighet. De utomordentliga resultat man redan hade nått fyllde våra hjärtan med nya krav. Det såg ut som om det svåraste vore gjort, och vi vågade med glatt hjärta förskriva oss i namn av alla lidande folk.

I vad mån skulle vi känna oss engagerade i ett misslyckande? Blotta tanken på ett misslyckande är oantaglig.

Men vem skulle vi anklaga om vissa tysta överenskommelser inte uppfylldes? Borde vi skjuta ansvaret på de ursprungliga direktiven, eller kanske på avvikelserna, överträdelserna eller eftergifterna, hur väl motiverade de än är?

Jag skall återgiva mina personliga funderingar om det som Sovjetunionen med glädje och berättigad stolthet visar en främling, och om det som jag dessutom fått se. Sovjetunionens resultat är för det mesta beundransvärda. Vida nejder uppvisar redan lyckans leende anlete. De som fann det riktigt att jag i Kongo lämnade guvernörernas bilar, och sökte kontakt med vem det vara månne för att berika mina kunskaper, kan knappast anklaga mig för att jag på min resa till Sovjetunionen medförde samma skrupler och inte lät mig bländas.

Jag söker ingalunda blunda för att våra motståndare de för vilka ”kärleken till ordning förväxlas med smaken för tyranni”¹ — tror sig dra vissa skenbara fördelar av min bok. Detta faktum hade kunnat hindra mig att publicera, till och med att skriva den, ifall min övertygelse inte vore intakt och orubblig. Å ena sidan kommer Sovjetunionen säkert att rätta de grava fel jag påvisat, och å andra sidan, och det är avgörande, kan ett eller annat lands misstag inte kompromettera sanningen i en internationell, världsomfattande idé.

Lögnen, även i form av tystnad, kan synas mången opportun, likaså ett framhårdande i lögn, men det gör spelet alltför enkelt för fienden, och sanningen, även en smärtsam sådan, kan endast såra för att läka.

¹ Tocqueville, ”De la Démocratie en Amérique” (Introduction).

Del I

I

I verkstäder, fabriker och vilohem, i trädgårdar och ”kulturparker”, i omedelbar kontakt med ett folk av arbetare har jag upplevt ögonblick av innerlig glädje. Bland dessa nya kamrater har jag känt ett plötsligt broderskap slå rot, mitt hjärta har vidgats och öppnat sig. På fotografierna som man tog av mig därborta verkar jag därför mer leende, rentav gladare än jag vanligen kan vara i Frankrike. Och hur ofta fylldes inte mina ögon av ett glädjens övermått, av ömhetens och kärlekens tårar, till exempel i detta vilohem för gruvarbetare från Donbass, i utkanten av Sotji ... Nej, nej. Ingenting var avtalat eller förberett; jag kom dit plötsligt en afton utan att vara anmäld, men vi kände genast förtroende för varandra.

Och detta oväntade besök i den anspråkslösa, nästan torftiga sommarkolonin nära Borzjomi där barnen utstrålade lycka och hälsa, och tycktes vilja skänka mig av sin glädje. Vad skall jag berätta? Ord kan inte fånga en så djup och enkel känsla ... Och varför nämna just dem, och inte alla de andra? Jag fattade en varm tillgivenhet för flera av dessa georgiska skaldar, intellektuella, studenter och framför allt arbetare, och jag beklagade ständigt, att jag inte kunde tala deras språk. Men deras blickar och leenden var så värtaliga i sin vänlighet att jag betvivlar att ord haft så mycket att tillägga. Det måste påpekas att jag överallt blev föreställd som en vän, och det som dessa blickar uttryckte var en sorts tacksamhet. Jag vill göra mig än mer förtjänt av den, och det driver mig att tala.

Det är självklart och naturligt att man helst visar de vackraste resultaten, men det inträffade flera gånger att vi oförmodat trädde in i byskolor, barnträdgårdar och klubbar som man inte hade haft för avsikt att visa oss, och vilka utan tvivel på intet sätt skilde sig från flera andra. Och det var just dem jag mest beundrade, emedan ingenting var iordningställt för en uppvisning.

Barnen i alla de pionjirläger som jag besökt är vackra, välnärda (fem mål per dag), välskötta, gladlynta, till och med bortklemade. De har klara och tillitsfulla ögon, de skrattar utan elakhet och illvilja. Man kunde såsom utlänning förefalla dem en smula löjlig, men jag lyckades inte hos någon av dem upptäcka det minsta spår av spefullhet.

Samma uttryck av glättig öppenhet återfinns vi ofta hos de äldre som är lika vackra och kraftfulla. Kulturparkerna där de samlas om kvällarna efter arbetstidens slut är verkligt lyckade skapelser, särskilt parken i Moskva.

Jag återvände ofta dit. Det är ett ställe där man förlustar sig, jämförbart med en omätlig Luna Park. Så fort man stigit in genom porten känner man sig förflyttad till en annan värld. I denna massa av unga människor, män och kvinnor, råder allvar och anständighet, där förekommer ingen dum eller vulgär skämtsamhet, plumphet eller tvetydighet, inte ens flirt. Man inandas överallt en atmosfär av glättig iver. Här dansar man, där leker man, och vanligen organiseras och övervakas det hela av en lekledare eller ledarinna. Allt äger rum i bästa ordning. Dansen går i vida ringar och alla är välkomna men åskådarna är alltid fler än deltagarna. Andra sjunger folkvisor eller utför folkdanser, oftast understödda eller ackompanjerade av ett enkelt dragspel. Strax intill ser man amatörer öva sig i diverse akrobatiska färdigheter. Platsen är inhägnad men tillträdet är fritt. En tränare övervakar ”dödshoppen”, ger råd och anvisningar. På avstånd skymtar gymnastikredskap, ringar och dylikt. Man inväntar tålmodigt sin tur, man tränar sig. Ett stort utrymme har reserverats för volleyboll, och jag tröttnar inte på att beundra spelarnas kraft, skönhet och behag. Längre bort går det lugnare till, där spelar man schack eller dam och ägnar sig åt flera andra, utomordentligt sinnrika tidsfördriv som kräver skicklighet eller tålmod, och av vilka många varit mig okända. Somliga av dessa lekar, som jag inte tidigare sett, och inte förmår beskriva, fordrar snabbhet, vighet eller kroppsstyrka och skulle troligen bli populära hos oss. Man kan förströ sig i timtal i denna park. De vuxna har

sina lekar och barnen sina. De allra minsta förfogar över en egen domän med små hus, små båtar, små automobiler och en oräknelig mängd små redskap lämpade för deras kroppsstorlek. I en bred allé bortom spelborden (som alltid lockar så många intresserade att man ibland måste vänta länge för att få spela) hänger trätavlor med gåtor, rebusar och ordlekar.

Jag upprepar att all vulgaritet är dessa förströelser fjärran, och att den väldiga folkmassan är hygglig och har ett oklanderligt uppträdande, den rör sig värdigt och blygsamt, men är samtidigt fullständigt obunden och naturlig. Publiken, barnen oräknade, är nästan helt sammansatt av arbetare som kommit hit för att vila och roa sig, för att träna sig i olika idrottsgrenar eller inhämta kunskap (ty det finns auditorier, läsesalar, bibliotek, biografer etc. i denna park). Vid Moskvaflodens strand har man inrättat simbassänger. Här och där i den ändlösa parken hör man

improviserade lärare orera på små estrader, det är fråga om lektioner i realkunskap, historia och geografi med nödiga illustrationer eller till och med hälsolära, fysiologi, med stort uppbåd av anatomiska planscher, med mera dylikt. Åhörarna är mycket allvarliga. Jag har redan påpekat, att jag ingenstans kunde upptäcka det ringaste försök till gyckel.²

Men vad bättre är: en liten friluftsteater. Ungefär femhundra åhörare sitter tätt sammanpackade under öppen himmel (inte en ledig plats), och lyssnar med religiös andakt till en skådespelare som reciterar Pusjkin (en sång ur "Eugen Onegin"). I ett hörn av parken, nära ingången, finner vi fallskärmshopparna. Det är en mycket omtyckt sport i Sovjetunionen. Varannan minut lösgöres en av de tre fallskärmarna från översta plattformen av ett fyrtio meter högt torn och låter en ny adept ta mark på ett rätt så hårdhänt sätt. Kom, vem vågar? Man är ivrig, man inväntar sin tur, man ställer sig i kö.

Jag glömde nämna den stora friluftsscenen där tjugotusen åskådare samlas vid vissa uppvisningar.

Kulturparken i Moskva är störst i landet, och bäst försedd med allsköns attraktioner, den i Leningrad är vackrast. Men varje stad i Sovjetunionen har i detta nu sin egen kulturpark, och därtill kommer barntädgårdarna.

Självfallet besökte jag flera fabriker. Jag inser och upprepar för mig själv att glädjen och det allmänna väståndet är beroende av att deras verksamhet är framgångsrik. Men jag saknar kompetens i hithörande ting. Andra har åtagit sig att tala om saken; jag hänvisar till deras lovord. Endast de psykologiska frågorna faller inom mitt fack, och det är framförallt och nästan uteslutande med dem jag här vill syssla. De sociala frågor, vilka jag på omvägar råkar beröra, skall jag likaså behandla från psykologisk synpunkt.

Jag har med åren mer och mer upphört att intressera mig för landskap, hur vackra de än må vara; mitt intresse för människorna har ökat i stället. Sovjetunionens folk är beundransvärda; folket i Georgien, Kachetien, Abchasien och Ukraina (jag talar endast om dem jag lärt känna), och framför allt, i min smak, människorna i Leningrad och på Krim.

Jag var närvarande vid ungdomens fest på Röda Torget i Moskva. Husen mittemot Kreml dölde sin fulhet under en mask av grönska och baner. Allting var storartat (och jag skyndar mig att säga det nu, emedan jag inte alltid kommer att kunna göra det): allting var synnerligen smakfullt. En beundransvärd skara unga människor från norr och söder, öster och väster deltog i paraden. Förbi-marschen varade i timmar. Jag hade inte väntat mig ett så magnifikt skådespel. Naturligtvis hade alla dessa fullödiga varelser blivit särskilt utvalda, tränade och skolade, men hur skulle man inte beundra ett land och en regim som äger förmågan att fram-

² — Och det anser ni vara en dygd! utropade min vän X., som jag delgav min iakttagelse. — Spefullhet, ironi, kritik, det är olika sidor av samma sak. Ett barn som inte kan retas blir småningom en lättrogen och undergiven yngling, som ni själv senare kommer att kritisera för hans "renlärighet", som den spefägel ni är. Jag håller styvt på det franska gycklet, även om det utövas på min bekostnad ...

bringa dem?

Några dagar tidigare hade jag stått på Röda Torget under Gorkijs begravning. Jag hade sett samma folk, samma människor, och ändå så helt annorlunda; jag skulle tro att det påminde om tsartidens ryska folk. Jag såg dem i en ändlös ström defilera förbi katafalken i stora Pelarsalen. Den gången mötte jag inte sovjetfolkens vackraste, starkaste och gladaste representanter, men en sorgsen ”vem som helst”; kvinnor, framför allt barn, enstaka åldringar, nästan alla dåligt klädda och för det mesta ytterst eländiga att skåda. I en tiggande, sorgmodig, andaktsfull människoström som tycktes rinna upp ur det förflutna tågade de förbi med oklanderlig disciplin, och paraden var säkert mycket långvarigare än den andra, den glansfulla. Jag stannade i Pelarsalen för att begrunda dem. Vad betydde Gorkij för alla dessa människor? Jag vet det inte. Kanske var han en lärare, en kamrat, en bror? Det var i alla händelser någon som hade dött. Och på människornas ansikten, till och med hos de små barnen, kunde man läsa samma bedrövade häpnad, men därjämte en stark och värmande sympati. Det var inte längre fråga om fysisk skönhet, men den ändlösa strömmen av fattiga människor som jag såg tåga förbi skänkte mina blickar någonting ännu mer beundransvärt än skönheten, och hur många av dem hade jag inte velat sluta till mitt bröst.

Jag har ingenstädes utanför Sovjetunionen så lätt fått en djup, omedelbar och varm kontakt med alla och envar. Band av livlig sympati vävs ögonblickligen — ibland är ett ögonkast tillfyllest. Ja, jag tror inte att man någonstans i lika hög grad kan uppleva det mänskliga så djupt och starkt. Trots olikheter i språk hade jag aldrig någonstans så fullständigt känt mig vara en kamrat och en bror; och för den upplevelsen ger jag gärna världens skönaste landskap.

Naturligtvis skall jag tala om landskap, men först vill jag berätta om vårt första möte med en skara Komsomolmedlemmar.

Det var på tåget som förde oss från Moskva till Ordzjonikidze (det forna Vladikavkas). Resan är lång. Michail Koltsov hade på Sovjetförfattarnas Förbunds vägnar ställt en mycket bekväm salongsvagn till vårt förfogande. Vi kunde installera oss oväntat bra, alla sex: Jef Last, Guilloux, Herbart, Schiffrin, Dabit och jag, tillsammans med vår tolk och följeslagarinna, den trogna kamrat Bola. Utom våra sovkupeer hade vi en salong där våra måltider serverades. Det var oklanderligt. Men vi var inte alls tilltalade av att sakna förbindelse med tåget i övrigt. Vid de första uppehållen hade vi stigit ned på stationsperrongen och upptäckt att ett ovanligt trevligt resällskap upptog nästa vagn. Det var en skara Komsomolmedlemmar på semester. De var på väg till Kaukasus där de tänkte bestiga berget Kazbek. Vi lyckades slutligen åstadkomma att de stängda dörrarna öppnades, och strax därpå tog vi kontakt med våra förtjusande grannar. Jag hade från Paris medfört en massa skicklighetsspel, mycket olika dem som man känner i Sovjetunionen. De ger mig ibland en möjlighet att knyta bekantskap med personer vilkas språk jag inte förstår. Dessa spel gick ur hand i hand. Unga gossar och flickor prövade sin skicklighet och gav inte tappt förrän de hade övervunnit alla svårigheter. — En Komsomolmedlem erkänner sig aldrig besegrad, sade de skrattande. Deras vagn var synnerligen trång, dagen var ovanligt varm, vi satt tätt ihopstuvade; det var förtjusande.

Jag bör tillägga, att jag för många av dem ingalunda var okänd. Några hade läst mina böcker (vanligtvis ”Resan till Kongo”), och då alla tidningar hade publicerat mitt fotografi med anledning av mitt tal på Röda Torget vid Gorkijs begravning hade de genast känt igen mig, och visade sig smickrade av den uppmärksamhet jag ägnade dem, fast inte mer än jag själv var inför uttrycken för deras sympati. Snart uppstod en stor diskussion. Jef Last som behärskar ryska mycket bra förklarade för oss, att de hade funnit mina små spel högst förträffliga, men att de frågade sig om det var passande att André Gide själv roade sig med någonting sådant. Jef Last måste framhålla, att detta lilla tidsfördriv hjälpte honom att vila hjärnan ... Ty en äkta Komsomolmedlem, som ständigt är redo att tjäna, bedömer allt efter dess nyttighet. Åh, för all del, de var ingalunda pedantiska, och diskussionen som avbröts av skratt var också den ett spel. Men då luften i deras vagn började bli obefintlig inbjöd vi ett

tiotal Komsomolmedlemmar att komma över i vår, och kvällen förflöt under sång. De uppförde till och med folkdanser, i den mån utrymmet tillät det. Denna afton blev ett av resans vackraste minnen för mina kamrater och mig. Och vi frågade oss om man i något annat land kunde möta en lika plötslig och självfallen hjärtlighet, och om ungdomen i något annat land kunde vara lika förtjusande.³

Jag sade nyss att jag intresserat mig mindre för landskapen ... Jag hade velat beskriva de underbara skogarna i Kaukasus, vid gränsen till Kakhეთien, i Batumis omnejd, och framför allt Bakurianiskogen ovanför Borzjomi. Jag har aldrig sett eller drömt om vackrare skogslandskap; inga timmerfällen döljer de väldiga trädens stammar i dessa skogar med deras hemlighetsfulla gläntor där kvällen faller på innan solen gått ned, och där man tror sig se Tummeliten gå vilse.

Vi färdades genom dessa underbara skogar på väg till en alpsjö där man hedrade oss med att försäkra, att ingen utlänning tidigare hade besökt den. Men jag hade funnit den storartad under alla omständigheter. På dess trädlösa strand låg en liten sällsam by (Tabatskuri) som nio månader av året vilar under ett snötäcke. Jag hade gärna velat beskriva den. Ack, varför reste jag inte som en vanlig turist? Eller som naturforskare, förtjust över att däruppe finna många nya örter, att på högslätterna igenkänna min trädgårds "kaukasiska vädd" ... Men det var inte vad jag sökte i Sovjetunionen. Det som jag fäster avseende vid är människan, människorna, vad man kan göra henne till, och vad man verkligen har gjort. Den skog som lockar och förvillar mig är de sociala problemens fruktansvärda snårskog. I Sovjetunionen påkallar dessa frågor er uppmärksamhet, de anfäktar och plågar er ständigt.

II

I Leningrad såg jag inte mycket av de nya stadsdelarna. Det som jag beundrar i Leningrad är S:t Petersburg. Jag har aldrig sett en vackrare stad eller en mer harmonisk sammansmältning av sten, metall⁴ och vatten. Det är som den vore drömd av. Pusjkin eller Baudelaire. Ibland påminner den också om Chiricos målningar. Dess byggnadsminnesmärken har den fullkomliga jämvikten hos de olika temana i en symfoni av Mozart. "Là tout n'est qu'ordre et beauté." Vår ande rör sig däri med glädje och lätthet.

Jag har inte den ringaste lust att tala om det överdådiga Eremitagemuseet. Allt jag kunde säga skulle synas mig otillräckligt. Emellertid vill jag i förbigående lovorda den intelligent nitälskan som, där det överhuvud varit möjligt, kring samme mästars verk grupperat alla de beståndsdelar som kan öka vår kunskap: studier, skisser och utkast vilka belyser verkets långsamma gestaltning.

Då man återvänder från Leningrad blir man ännu mer slagen av Moskvas brist på behag. Det gör en dyster och beklämd i hågen. Byggnaderna (och inte endast de modernaste) är med få undantag fula, och de tar ingen hänsyn till varandra. Jag vet naturligtvis att Moskva förändras från månad till månad; det är en stad i utveckling, allt vittnar därom, och man insuper överallt det vardandes atmosfär. Men jag fruktar att man börjat från fel ända. Man schaktar och minerar, river och gallrar, och bygger upp igen, och alltsammans tycks ske mer eller mindre på måfå. Trots sin fulhet är Moskva en sällsynt tilldragande stad; den lever intensivt. Men varför betrakta dess hus? Det är människorna som intresserar mig.

Under sommarmånaderna går nästan alla klädda i vitt. Envar liknar alla andra. Den sociala utjämnings följder är ingenstans så iögonenfallande som på gatorna i Moskva, i det klass-

³ En annan sak som tilltalar mig i Sovjetunionen är att ungdomen varar så ovanligt länge. Det är vi, speciellt i Frankrike (eller måhända i alla latinska länder), mycket ovana vid. Ungdomen är rik på löften; en fransk yngling upphör tidigt att lova för att hålla. Redan i fjortonsårsåldern börjar stelandet i givna former. Man kan inte längre i hans ansikte läsa förundran inför livet, inte heller den minsta naiviteten. Barnet blir nästan genast en Ung Man. Tärningen är kastad.

⁴ Kopparkupoler och förgyllda tornspiror.

lösa samhället, där samtliga medborgare verkar ha samma behov. Jag överdriver en aning, men inte mycket. En enastående likformighet präglar klädes-dräkten, och om man kunde läsa människornas tankar skulle man utan tvivel påträffa samma likformighet även där. Och detta gör att envar kan vara och verka så glad. (Man har länge måst undvara det nödvändigaste och är därför nöjd med lite. Man nöjer sig med det man har eftersom grannen inte har mer.) Vid första anblicken uppgår individerna i massan; de skiljer sig så obetydligt från sina medbröder, att man frestas att använda partitiv-former, när man talar om folk, och säga ”människan” i stället för ”människorna”.

I denna massa dyker jag ned för ett bad i mänsklighet.

Vad gör dessa människor framför butiken? De står i kö; en kö som räcker till nästa gathörn. De är mycket lugna och tåliga, dessa två- eller trehundra personer som ställt sig där för att vänta. Det är tidigt en morgon; butiken har ännu inte öppnat. Trekvarts timme senare går jag åter förbi; samma folkskock. Jag blir häpen och frågar: — Vad skall det tjäna till att komma först? Vad vinner man på det?

— Vad man vinner? De som kommit först är de enda som blir betjänade ... Och man förklarar för mig att tidningarna har kungjort en stor leverans av ... jag vet inte vad (jag misstänker att det råkade vara kuddar den dagen). Man har kanske fyra- eller femhundra föremål att sälja, och antalet köplystna stiger till åttahundra, tusen eller ettusenfemhundra. Långt innan kvällen är lagret uttömt. Behoven är så stora och publiken så talrik att efterfrågan ännu länge kommer att överstiga tillgången, med bred marginal. Man lyckas inte tillfredsställa behoven.

Några timmar senare går jag in i butiken. Den är jättelik. Därinne råder en otrolig röra. Försäljarna tappar emellertid ingalunda huvudet, ty publiken visar ingen otålighet; man inväntar sin tur, sittande eller stående, ibland med ett barn på armen, utan nummerbricka men likväl i bästa ordning. Om det behövs kan man tillbringa hela förmiddagen, kanske hela dagen därinne. Luften verkar omöjlig att inandas, men man vänjer sig vid luften som man vänjer sig vid allt. Jag höll på att skriva; man resignerar. Men ryssen är bättre än så: av allt att döma njuter han av att vänta. Och han låter er vänta för nöjes skull.

Jag gick mot strömmen eller bars av den, och synade hela varuhuset på bredden och längden, och från ovan till nedan. Varorna är med mycket få undantag avskräckande. Man kunde nästan tro att stoffer, bruksföremål etc har gjorts så lite inbjudande som möjligt för att nedbringa efterfrågan, och för att tvinga människorna att endast köpa på grund av verkligt behov och aldrig av en nyck. Jag hade velat köpa souvenirer till mina vänner, men allting var förskräckligt. Man försäkrade mig emellertid att industrin sedan några månader tillbaka gjorde en stor kraftanstängning för att höja kvaliteten. Om man ger sig tid att leta kan man verkligen då och då komma över mycket tilltalande nya produkter som lovar gott för framtiden.

Innan man kan ägna sig åt kvaliteten måste man först se till att kvantiteten är tillräcklig. Under långa tider var detta inte fallet. Nu har man omsider nått därhän, men resultatet är i underkant. Det verkar för övrigt som om sovjetfolken med förtjusning skulle välkomna alla nyheter, till och med produkter som i våra västerländska ögon ter sig anskrämliga.

Jag hoppas att den uppdrivna produktionen inom kort skall tillåta urval, omväxling och kvalitetshöjning samt en fortgående utgallring av mindervärdiga produkter.

Man strävar framför allt till att höja födans kvalitet. På detta område återstår mycket att göra. Vi beklagar de dåliga egenskaperna hos vissa födoämnen medan däremot Jef Last, som gjorde sin fjärde resa i Sovjetunionen och vars föregående besök ägt rum två år tidigare, uttrycker sin förtjusning över de oerhörda förbättringar man har åstadkommit sedan dess. Särskilt är grönsakerna och fruktsorterna än så länge, om inte direkt dåliga, dock medelmåttiga, med ytterst få undantag. Här som på andra områden måste det utsökta stå tillbaka för det vanliga, det vill säga det rikliga. En otrolig massa meloner, men meloner utan sötma. Det impertinenta persiska ordspråk, som jag endast hört citeras på engelska, och inte önskar återge annat än på

engelska: "Women for duty, boys for pleasure, melons for delight" stämmer inte här. Vinet är vanligtvis gott (jag minns särskilt vissa utsökta årgångar från Tzinandali i Kachetien), ölet är drickbart. Vissa slag av rökt fisk (i Leningrad) är utmärkta, men tål inte transport.

Så länge man inte hade det nödvändigaste kunde man i förnuftets namn inte bekymra sig om överflödet. Ifall man hittills inte gjort mer för läckergommarna i Sovjetunionen beror det på att alltför många munnar ännu inte är mättade.

Smaken kan för övrigt endast förfinas om man har tillfälle till jämförelse, och man hade ingenting att välja på. Inget "X klär er bättre". Här är man tvungen att föredra det som man blir erbjuden. Man måste acceptera eller vara utan. I och med att staten samtidigt är producent, köpare och säljare beror kvalitetsförbättring av kulturens framsteg.

Jag tänker (trots min anti-kapitalism) på alla de många som hos oss, från den store industrimannen till den lille butiksägaren, pinar och plågar sina hjärnor för att utfundera något nytt som kunde fresta publikens smak. Med vilken subtil illslughet söker de inte hitta på ett raffinemang som övertrumfar rivalen! Staten behöver inte bry sig om den sortens konst, ty Staten har ingen medtävlare. Kvaliteten? "Till vilken nytta, om man saknar konkurrens?" har man sagt oss. Och sålunda kan man alltför lättvindigt förklara varornas usla kvalitet i Sovjetunionen och publikens bristande smak. Men även om den hade "smak" skulle man inte kunna tillfredsställa den.

Nej, här beror framstegen inte på tävlingsmomentet, utan på kommande fordringar, undan för undan utvecklade av kulturen. I Frankrike skulle det hela otvivelaktigt gå mycket fortare, ty fordringarna existerar redan.

Emellertid, ännu en sak. Varje sovjetstat hade sin egen folkliga konst. Vart har den tagit vägen? En stark likriktningstendens vägrade länge att ta någon befattning med den. Men den provinsiella konsten har åter börjat komma i ropet, och numera beskyddas den. Man försöker förnya den och synes inse dess omistliga värde. Borde inte någon intelligent fabriksledning använda sig av de gamla mönstren, till exempel för tryckta tyger? Man kunde tvinga dem på köparna eller åtminstone salubjuda dem. Ingenting kan vara mera nöaktigt borgerligt, till och med småborgerligt, än dagens produkter. Man baxnar inför varuhusens skyltfönster i Moskva. De gamla vävnaderna som trycktes med schablon var däremot mycket vackra. Men det var folkkonst, det var hantverk.

Jag återvänder till folket i Moskva. Det som man främst lägger märke till är dess otroliga indolens. Lättja vore väl mycket sagt ... "Stachanovismen" var en sagolik uppfinning när det gällde att rycka upp folket ur dess dagdrivarlynne (fordom använde man knutpiskan). Stachanovismen vore onödig i ett land där alla arbetare skötte sitt arbete. Men om man i Sovjetunionen låter människorna hållas, sackar de vanligen efter. Och det är förvånansvärt att allting trots detta blir gjort. Man kan inte nog framhäva de ansträngningar det kräver av de styrande. För att rätt kunna fatta ansträngningens väldighet måste man först ha gjort sig en idé om det ryska folkets naturliga "avkastning".

I en av de ryska fabriker som vi besöker, och som fungerar till full belåtenhet (jag begriper ingenting av det hela och skänker maskinerna min förtroendefulla beundran, men hänföres utan baktankar av matsalarna, arbetarklubben och bostäderna, av allt som man har utträttat för arbetarnas välfärd, skolning och förströelse) presenterar man mig en stachanovist vars enorma porträtt jag sett hänga på en vägg. Man meddelar mig att han på fem timmar lyckats utföra åtta dagars arbete (såvida det inte var fem dagars arbete på åtta timmar; jag minns inte längre vilket). Jag tillåter mig en fråga om detta i själva verket innebär att han först använde åtta dagar till att göra ett fem timmars arbete? Men min fråga blir ganska illa upptagen, och man föredrar att inte besvara den.

Jag har hört berättas, att ett sällskap franska gruvarbetare på resa i Sovjetunionen besökte en gruva och av kamratskap bad att få avlösa ett sovjetiskt arbetslag. Utan att anstränga sig över-

hövan, och utan att ana det lyckades de genast bli stachanovister.

Och man frågar sig vad allt sovjetregimen skulle kunna åstadkomma med våra arbetares franska temperament, plikttrohet, skolning och samvetsgrannhet.

Man bör rätteligen tillägga, att, förutom stachanovisterna, en trosvis ung generation, *keen at work*, bryter sig mot den jämnråa bakgrunden och bär framtiden i sitt sköte.

Massans tröghet synes mig ha varit och fortfarande varat det kanske viktigaste och svåraste av de problem Stalin måste lösa. Det förde med sig "stötgrupperna" (udarniki) och stachanovismen. Detta förklarar också varför man återinförde löneskalan.

I närheten av Suchumi besöker vi en mönsterkolchos. Den grundades för sex år sedan. Till en början förde den en tynande existens men numera är den en av de förnämsta och kallas "miljonären". Allting utandas sällhet. Kolchosen täcker ett mycket vidsträckt område. Klimatet gynnar en frodig växtlighet. Bostäderna, byggda av trä på stolpar över marken, är pittoreska och förtjusande. De omges av en jämförelsevis stor trädgård, fylld av fruktträd, blommor och grönsaker. Kolchosen lyckades i fjol uppnå utomordentliga resultat, vilka tillåtit betydande reserver och höjt dagsförtjänsten till sexton rubel och femtio kopek. Hur fastställs denna siffra? Med exakt samma uträkning som skulle göras ifall kolchosen vore ett kapitalistiskt jordbruksföretag som utdelar dividender till aktieägarna. Ty detta har man uppnått. I Sovjetunionen förekommer inte längre en exploatering av de många till förmån för de få. Det är storartat. Här är det inte längre fråga om aktieägare; det är arbetarna själva (kolchosens arbetare naturligtvis) som delar vinsten, utan några som helst skatter till staten.⁵ Det vore strålande i fall det inte fanns andra kolchoser som är fattiga och har svårt att klara sig. Ty om jag uppfattat saken rätt är kolchoserna autonoma, och det kan aldrig bli tal om inbördes hjälp. Måhända misstar jag mig? Jag önskar det.

Jag besökte flera bostäder på denna förmögna kolchos.⁶ Jag ville förmedla det bisarra och beklämmande intryck som samtliga dessa "hem" gör på betraktaren; det är den fullständiga opersonligheten. Samma usla möbler, samma bild av Stalin i dem alla, och absolut ingenting annat, inte det minsta föremål, inte ett enda personligt minne. Alla bostäder kan utbytas sinsemellan, och det har gått därefter, att kolchosarbetarna, vilka synbarligen också kan bli föremål för utbyte, flyttar från den ena bostaden till den andra utan att ens lägga märke till det.⁷ Förvisso kan man på det sättet lättare bli lycklig.

Kolchosarbetarna förströr sig alltid gemensamt, har man sagt mig. Arbetarens rum är endast en lya att sova i. Han ägnar hela sitt fritidsintresse åt klubben, kulturparken och de andra möteslokalerna. Vad kan man önska sig mer? Allas lycka kan inte uppnås på annat sätt än genom att beröva den enskilde hans personlighet. Allas lycka kan endast uppnås på bekostnad av envar. Låt oss alla vara lika, så blir vi lyckliga.

III

I Sovjetunionen har man på förhand och en gång för alla godtagit regeln, att det inte får finnas mer än en mening om vad det vara månde. Människorna därborta är för övrigt så beskaffade att de självmant, omärkligt och utan svårighet låter sig likriktas, ja till den grad att jag inte tror att det döljer hyckleri. Är det verkligen samma människor som gjorde revolution? Nej, det är

⁵ Detta är åtminstone vad man upprepade gånger försäkrat mig. Men jag betraktar dylika "informationer" som tvivelaktiga, så länge de inte har kontrollerats. — I likhet med de uppgifter man får i kolonierna. Jag vågar inte tro att denna kolchos vore till den grad särställd att den undgick den 7 % skatt på bruttointäkten som de andra kolchoserna måste erlägga, liksom den sedvanliga personskatten om 35 à 39 rubel.

⁶ På flera andra ställen blir det ingalunda fråga om några privatbostäder. Människorna bor i sovsalar, i "tältlag".

⁷ Denna allmänna avsaknad av personlighet tillåter mig också att anta, att sovsalarnas invånare lider mindre av promiskuiteten och omöjligheten till inre samling än om de haft tillfälle att odla sin individualitet. Men bör denna avpersonalisering, som allting i Sovjetunionen synes syfta till, verkligen anses vara ett framsteg? För min del tror jag det ej.

de som njuter dess frukter. Varje morgon bestämmer Pravda vad de bör veta, tänka och tro. Det är inte bra att avvika från den utstakade vägen!

När man talar med en ryss har man därför intrycket av att tala med allihop. Det innebär inte att den enskilde direkt skulle följa en given order, men allt har gjorts för att förhindra avvikelser. Besinna att grunden till denna sinnesförfattning läggs under de första barnåren ... Det förklarar de otroliga bejakanden som du, utlänningen, ibland häpnar över, och vissa lyckomöjligheter vilka i ännu högre grad överraskar dig.

Du beklagar dem som måste stå i kö i flera timmar, men de finner det fullkomligt naturligt att vänta. Du anser brödet, grönsakerna och frukterna dåliga, men det finns inga andra. Du tycker att tygerna och bruksföremålen är fula, men det finns inget urval. När man fråntagit dig alla möjligheter till jämförelse, utom med ett inte särskilt lysande förflutet, nöjer du dig glatt med vad som bjuds. Det viktiga i ett fall som detta är att övertyga människorna om, att de är så lyckliga som det blott är möjligt i väntan på något bättre, och att man överallt annorstädes är mindre lycklig än de. Det kan man åstadkomma endast genom att avskära alla kontakter med yttervärlden (jag avser här kontakter över gränsen). Tack vare detta anser en rysk arbetare, som lever under samma eller till och med betydligt sämre levnadsförhållanden än sin franske kollega, att han är lycklig, ja oerhört mycket lyckligare än denne. Hans lycka är smidd av hopp och förtroende och okunnighet.

Det är oerhört svårt för mig att bringa reda i dessa reflexioner ty problemen gränslar och korsar varandra. Jag är inte tekniker, och de ekonomiska frågorna intresserar mig blott i sina psykologiska återverkningar. Från psykologisk synpunkt kan jag mycket väl inse varför det kan vara viktigt att operera i ett slutet rum, att göra' gränserna ogenomskinliga. Tills vidare och så länge systemet inte arbetar bättre är det nödvändigt för sovjetmänniskornas lycka att unionen är skyddad.

Vi beundrar Sovjetunionens enastående hänförelse för folkbildning, för kulturen. Men undervisningen befattar sig endast med det som kan framkalla människornas förtjusning över saker- nas nuvarande tillstånd, och locka dem att utropa O SSSR ... Ave! Spes unica! Sovjetunionens kultur är absolut likriktad, och inte det minsta osjälvvisk; den endast ackumulerar, och (trots marxismen) saknar den nästan fullständigt kritiskt sinne. Jag är väl medveten om att man gjort stor affär av någonting som kallas "självkritik". Jag beundrade den på avstånd och tror att den kunde ha givit underbara resultat, ifall den tillämpats, med allvar och ärlighet. Men jag blev snart tvungen att inse, att kritiken, med undantag för alldagliga angivelser och förebråelser (soppan i folkköket var dålig eller klubbens läsesal slarvigt sopad), inskränker sig till frågor om huruvida det eller det "följer linjen" eller inte. Själva linjen diskuteras under inga omständigheter. Man sysslar enbart med frågan om en viss gärning, åtbörd eller teori är parallell med denna heliga linje. Och ve den som vågar gå längre! Kritik i likformighetens tecken, hur mycket som helst. Men därutöver: förbjudet. Historien kan ge oss andra exempel på saken.

Ingenting utgör ett större hot mot kulturen än en dylik sinnesförfattning. Jag skall förklara mig längre fram.

Sovjetmedborgaren lever i otrolig okunnighet om utlandet. Man har dessutom inbillat honom att allting i utlandet på alla områden är mindre lyckat än i Sovjetunionen. Denna illusion håller man skickligt vid makt, ty det är nödvändigt att envar, även den otillfredsställda, prisar sin lycka över att leva under en regim som bevarar honom för ett värre ont.

Detta för med sig ett visst överlägsenhetskomplex som jag skall ge exempel på.

Varje studerande bör lära sig ett främmande språk. Franskan är fullständigt bortglömd. Det är engelska och framför allt tyska som eleverna anses böra kunna. Jag häpnar över att höra dem uttrycka sig så bristfälligt; en elev i andra klass hos oss har större kunskaper.

En av de tillfrågade förklarar (på ryska; Jef Last översätter):

— Ännu för några år sedan kunde Tyskland och Förenta Staterna skänka oss lärdomar på vissa punkter. Men numera har vi inte längre någonting att inhämta av utlänningarna. Varför skulle vi då tala deras språk?⁸

Ryssarnas intresse för utlandet ger sig främst till känna som nyfikenhet på vad utlänningen anser om dem. De önskar i synnerhet veta huruvida vi beundrar dem efter förtjänst. De fruktar framför allt att vi skall vara illa underrättade om deras meriter. Det är komplimanger de önskar av oss, inte undervisning.

De förtjusande små flickor som skockar sig omkring mig i denna barnträdgård (där förresten allt är värt beröm, liksom allt som görs för ungdomen) överhopar mig med frågor. De är inte intresserade av om vi har några barnträdgårdar i Frankrike. De önskar snarare få reda på om fransmännen vet att man har så vackra barnträdgårdar i Sovjetunionen.

De frågor man ställer till mig är ofta så häpnadsväckande, att jag tvekar att återge dem. Man kommer att tro att jag själv hittat på dem.

Man småler tvivlande när jag berättar att Paris också har en underjordisk järnväg. Har vi ens spårvagnar, eller bussar? En annan gång frågar man mig om vi har skolor i Frankrike (och det är inte barn jag talar med utan kunniga arbetare). En arbetare som har bättre reda på sig gör en axelryckning; naturligtvis har fransmännen skolor, men eleverna får prygel. Det har han ur säker källa. Givetvis är alla arbetare i Frankrike mycket olyckliga, eftersom vi ännu inte har "gjort revolution". Enligt deras uppfattning råder det mörker och natt utanför Sovjetunionen. Med undantag för enstaka skamlösa kapitalister framläpar den övriga världen sitt liv i mörker.

Några väluppfostrade och mycket "distingerade" unga flickor (i Arteklägret som blott bereder plats för utvalda medborgare) blir högst förbluffade när jag på tal om ryska filmer berättar att "Tjapajev" och "Vi från Kronstadt" haft stor framgång i Paris. Man har ju bestämt påstått att alla ryska filmer förbjudits i Frankrike. Och eftersom det är deras lärare som sagt det förstår jag strax att det är mitt påstående som dras i tvivelsmål. Fransmännen är så stora skalkar!

I ett sällskap sjöofficerare ombord på en kryssare som man nyss låtit mig beundra ("den är helt och hållet konstruerad i Sovjetunionen") vågar jag uttala min fruktan för att man i Sovjetunionen är mindre väl underrättad om vad som sker i Frankrike, än tvärtom. Genast hörs ett mummel av tydligt ogillande: — Pravda ger oss fullt tillräckliga upplysningar om allt. Och plötsligt stiger någon fram ur skaran och utropar lyriskt: — Man kan inte i hela världen finna så mycket papper som behövs för att skildra allt det nya och sköna och stora som skapas i Sovjetunionen ...

I det ovannämnda mönsterlägret Artek, ett paradiset för mönsterbarn, små diplomerade och medaljerade fenomen — vilket gör att jag betydligt föredrar andra enklare, mindre aristokratiska pionjersläger — förevisas parken av en trettonårig gosse som framhäver dess skönhet. Om jag inte misstar mig hade han ursprungligen kommit från Tyskland, men Unionen hade redan format honom. Han rabblar upp:

— Titta, för en kort tid sedan fanns här ingenting ... Och plötsligt: en trappa. Och så är det med allt i Sovjetunionen. I går ingenting; i morgon allt. Betrakta arbetarna därborta, se hur flitiga de är! Och över hela Sovjetunionen har vi likadana skolor och läger. Naturligtvis är de inte riktigt så vackra, för Arteklägret har inte sin like i hela världen. Stalin är särskilt intresserad av det. Alla barn som kommer hit är märkliga.

Om en stund far ni lyssna till en trettonåring som blir världens bästa violinist. Hans begåvning har rönt så stor uppskattning hos oss att man skänkt honom en historisk fiol, ett arbete av en

⁸ Det måste erkännas att studenten inför vår tydligt skönjbara häpnad tillfogade: — Jag förstår naturligtvis och vi inser alla i dag, att resonemanget är absurt. Ett utländskt språk som inte längre kan bringa oss kunskaper kan ändå hjälpa oss att undervisa andra.

fordom mycket berömd instrumentmakare.

Och se här; betrakta denna mur! Skulle man tro att den byggdes på tio dagar?

Barnets entusiasm verkar så äkta att jag inte har hjärta att påpeka att stödjemuren är ett hastverk som redan börjat spricka. Han varken vill eller kan se något annat än det som tilltalar hans stolthet, och han tillfogar hänfört:

— Till och med barnen häpnar.⁹

Dessa ord ur barnamun (dikterade, kanske inlärd fraser) syntes mig vara så slående att jag samma kväll skrev ned dem och här har återgivit dem in extenso.

Jag vill ingalunda låta påskina att det var mina enda minnen från Artek. Det är sant att denna barnkoloni är underbar. Den har ett härligt läge och man har på ett synnerligen fyndigt sätt dragit fördel av detta genom att bygga kolonin på terrasser ned mot havet. Allt som man kunnat fundera ut för barnens hygien, välbefinnande, idrottsliga träning, nöje och förströelse grupperas och breder ut sig på dessa terrasser och sluttningar.

Samtliga barn verkar friska och lyckliga. De blev mycket besvikna då vi sade dem att vi inte kunde stanna till mörkrets inbrott; de hade förberett en traditionsenlig lägereld och dekorerat trädgården vid havet med vimplar till vår ära. Jag uttalade ett önskemål om att kvällens diverse förluster, sång och dans med mera, skulle gå av stapeln före klockan fem. Återvägen till Sevastopol var lång, och jag insisterade på att vara tillbaka innan kvällen. Och det skedde lyckligtvis, ty samma afton insjuknade Eugène Dabit som hade gjort mig sällskap till Artek. Vi anade ingenting och han kunde till fullo njuta av det skådespel som barnen bjöd oss på, framför allt av de danser som en liten tadjikisk flicka utförde. Jag tror att hon hette Tamar; det var samma flicka som man såg Stalin kyssa på alla de enorma affischer som täckte husväggarna i Moskva. Ingenting kan fånga charmen i denna dans och detta barns behag. — Ett av mina mest utsökta minnen från Sovjetunionen, sade Dabit, och jag delade hans åsikt. Det blev hans sista lyckliga dag.

Hotellet i Sotji är högst förträffligt, dess trädgårdar är mycket vackra, badstranden ovanligt behaglig. Men badgästerna vill genast tvinga oss att erkänna att vi inte har någonting jämförbart i Frankrike. Av blygsamhet avhåller vi oss från att säga dem att vi har något mycket, mycket bättre därhemma.

Nej, det beundransvärda i Sovjetunionen är att denna halvlyx, denna komfort ställs till folkets förfogande såvida inte de som vistas här återigen och i alltför hög grad är privilegierade. Vanligen får de mest förtjänta företrädesrätt, men det sker naturligtvis på villkor att de är renläriga, att de strikt ”håller sig till linjen”, och endast dessa åtnjuter förmånerna.

Det beundransvärda i Sotji är mångfalden av sanatorier och vilohem i stadens omgivning, alla utomordentligt väl inredda. Och det är utmärkt att allt detta har gjorts för det arbetande folket. Men strax intill byggs en ny teater och man lider så mycket mer av att byggnadsarbetarna är illa avlönade och inhyta i snuskiga kvarter.

Om jag en gång givit hotellet i Sotji så varma lovord, vad skall jag då säga om hotellet i

⁹ Eugène Dabit med vilken jag en gång talade om detta överlägsenhetskomplex, som han med sin utomordentliga anspråkslöshet var särskilt känslig för, räckte mig andra volymen av ”Döda själar” i N. R. F:s utgåva, som han just höll på att läsa. Ett brev av Gogol inleder volymen och Dabit visade mig följande passus:

”Mången bland oss, i synnerhet bland ungdomen, hänförs omåttligt av de ryska dygderna. I stället för att hos sig själva odla dessa dygder, tänker de endast på att breda ut dem till allmän beskådan, och att ropa till Europa: — Utlänningar, se hur mycket förmer vi är!

Denna förhåvelse är fruktansvärt skadlig. På samma gång som den irriterar andra skadar den dem som hyser den. Skrytsamhet skämmer den vackraste gärning. Personligen föredrar jag en tillfällig modlöshet framför självtillräckligheten.”

Dagens undervisning i Sovjetunionen uppmuntrar och utvecklar den ryska ”förhåvelse” som Gogol beklagade.

Sinop, nära Suchumi, som är det förstnämnda långt överlägset? Det kan uthärda en jämförelse med utlandets bästa, vackraste och mest komfortabla badhotell. Dess beundransvärda trädgård härstammar från tsartiden, men själva hotellbyggnaden är nyligen uppförd och mycket intelligent disponerad. Den är till sitt yttre och inre ovanligt lyckad; varje rum har eget badrum och egen terrass. Inredningen är ytterst smakfull och köket högklassigt, ett av de bästa vi påträffat i Sovjetunionen. Hotell Sinop tycks vara ett av de ställen på vår jord där människan befinner sig närmast lycksaligheten.

För att förse hotellet med livsmedel har man grundat en sovchos i dess närhet. Jag beundrar ett mönsterstall, en mönsterladugård, en mönstersvingård, och framför allt ett gigantiskt hönseri av nyaste modell. Varje höna har en numrerad ring på benet; hennes värpningsresultat bokförs noga och hon har en egen privat box att värpa i. Hon blir instängd i boxen och släpps ut när hon har värpt. (Och ändå kan jag inte begripa varför äggen som vi får på hotellet trots så stora omsorger inte är bättre ...) Jag bör tillägga att man inte får stiga in i djurstallarna förrän man placerat fötterna på en matta impregnerad med steriliseringsvätska som desinficerar skorna. Boskapen traskar in på sidan om, men vad gör det.

Om man går över bäcken som avgränsar sovchosen påträffar man en anhopning av kyffen. Där bor fyra personer i ett rum om två gånger två meter, uthyrt för två rubel per person och månad. En måltid på restaurangen kostar två rubel, en oöverkomlig lyx för dem vilkas lön inte stiger till mer än sjuttiofem rubel per månad. De måste nöja sig med torkad fisk som sovel till brödet.

Jag protesterar inte mot de olika stora lönerna; jag medger att de är nödvändiga. Men det finns möjligheter att överbrygga olikheterna i människornas levnadsförhållanden. Och jag fruktar att dessa olikheter i stället för att utjämnas är på väg att fördjupas. Jag fruktar den snara uppkomsten av en ny sorts arbetarborgerskap som är tillfredsställt (och därigenom konservativt, för katten!) och alltför likt våra egna småborgare.

Jag kan överallt finna tecken som tyder därpå.¹⁰ Och eftersom vi dess värre inte kan betvivla att de borgerliga instinkterna, slapphet, njutningslystnad, likgiltighet för nästan, slumrar i hjärtat på otaliga människor trots alla revolutioner (ty människans förnyelse kan inte endast ske med yttre medel) är jag mycket orolig när jag i dagens Sovjetunion ser hur dessa borgerliga instinkter indirekt omhuldas och uppmuntras av de nyligen fattade beslut, vilka hos oss har mottagits med ett betänkligt gillande.

Sedan man återupprättat familjen (som "social cell"), arvsrätten och testamentena kommer vinstbegäret och känslan för privat ägande överflygla behovet av kamratskap, delning och gemensamhetsliv. Helt visst inte hos alla, men hos många. Och man ser hur samhällsskikten, för att inte säga klasserna, återuppstår och bildar ett slags aristokrati. Jag talar inte här om en det personliga värdets och meriternas aristokrati, men om det skikt av renlärliga och rättänkande vilka i nästa generation kommer att stöda sig på penningen.

Är mina farhågor överdrivna? Jag hoppas det. Sovjetunionen har för övrigt visat att den är mäktig bryska helomvändningar. Men jag fruktar, att det snart blir nödvändigt att bryskt göra

¹⁰ Den nya lag som förbjuder abort har väckt bestörtning hos alla dem vilka till följd av otillräckliga löner inte kunnat grunda ett hem och livnära en familj. Den har också väckt bestörtning hos andra personer och av helt andra orsaker. Hade man inte förespeglat något slags folkomröstning om lagen, en konsultation som skulle besluta om dess antagande eller förkastande? En överväldigande majoritet uttalade sig (mer eller mindre öppet, det är sant) mot denna lag. Man tog ingen hänsyn till folkmeningen och lagen stadfästes till nästan allmän häpnad. Tidningarna publicerade naturligtvis endast godkännanden. Vid de privata samtal som jag fört med flera arbetare fick jag blott höra ängsliga förebråelser, en klagande resignation.

Men kan inte denna lag i viss mån försvaras? Den stävjar flera mycket beklagliga missbruk. Men vad bör man från marxistisk synpunkt tänka om den tidigare genomdrivna lagen mot de homosexuella — en lag som jämställer dem med kontra-revolutionärer (ty "kätteriet" förföljs till och med i sexuella frågor), och dömer dem till fem års deportation med upprepning av straffet ifall de inte bättrat sig under landsflykten?

ett slut på detta förborgerligande som de styrande i dag gillar och favoriserar, och den processen hotar att bli lika brutal som den vilken gjorde slut på NEP.

Hur skulle man inte känna sig upprörd över det förakt, eller åtminstone den likgiltighet, med vilken ”de som har lyckats” behandlar sina ”underlydande”, betjäningen¹¹, grovarbetarna, män och kvinnor på dagsverke, och jag höll på att tillägga: de fattiga. Det finns inte längre några klasser i Sovjetunionen, det är klart. Men det finns fattiga. Av den sorten finns det många, alldeles för många. Jag hade emellertid hoppats att inte mer behöva se några fattiga, eller tydligare uttryckt: det var för att inte längre behöva se några som jag reste till Sovjetunionen.

Lägg här till att filantropin och den allra enklaste barmhärtigheten¹² har upphört att vara passande. Staten sköter den saken. Den tar hand om allt och man behöver sålunda inte längre hjälpa andra. Det leder till en viss kyla i förhållandet människor emellan, trots allt kamratskapandet. Naturligtvis är det inte här fråga om umgänge mellan likar. Vad de nyssnämnda ”underlydande” beträffar kommer överlägsenhetskomplexet till sin fulla rätt.

Denna småborgerliga sinnesförfattning, som, fruktar jag, är i färd med att utvecklas därborta, förefaller mig vara alltigenom kontra-revolutionär. Men det som i dag betecknas som ”kontra-revolutionärt” i Sovjetunionen är något helt annat. Det är nästan raka motsatsen.

Den revolutionära andan, det ferment som först sprängde den gamla tsaristiska världens halvmurkna tunnstavar, betraktas i dag som kontra-revolutionär. Man ville helst tänka sig att en översvallande kärlek till människorna eller åtminstone ett pockande rättfärdighetskrav fyller alla hjärtan. Men nu har revolutionen genomförts, triumferat och stadgat sig och dylika känslor vilka till en början besjälade de första revolutionärerna har blivit skrymmande och ohanterliga, liksom allt som har upphört att tjäna. Jag ville jämföra dessa känslor med de stötter på vilka man reser ett valv, men som avlägsnas när slutstenen är lagd. När revolutionen har triumferat, stabiliserats och blivit hemtam, när den gör sina medgivanden, eller såsom några skulle uttrycka saken: blir visare, känner man sig besvårad av dem, som fortfarande livas av det revolutionära fermentet och som anser att dessa fortgående medgivanden är kompromisser. Nu blir de avlägsnade och vanärade.

Vore det inte bättre, att, i stället för denna lek med ord, erkänna att det revolutionära sinnelaget (eller helt enkelt det kritiska sinnet) upphört att vara passande, att det blivit obehövligt? Det som man för närvarande efterlyser är godkännande, renlärighet. Man önskar och kräver ett bejakande av allt som sker i Sovjetunionen, man söker uppnå att detta godkännande inte skall vara resignerat, utan ärligt menat, till och med entusiastiskt. Det mest häpnadsväckande är att man lyckas uppnå det. Å andra sidan drabbas den allra svagaste protest, den obetydligaste kritik av de strängaste straff, och blir för övrigt ögonblickligen undertryckta. Jag tvivlar på att människoanden för närvarande i något annat land, Hitlers Tyskland inbegripet, kan vara mer ofri, underdånig och räddhågad (terroriserad), mer beroende.

IV

I ett petroleumraffinaderi nära Suchumi där allting förefaller oss remarkabelt: matsalen, arbetarnas bostäder, deras klubblokal (vad själva fabriken beträffar, förstår jag ingenting och beundrar den med förtroende) går vi fram till ”väggtidningen” som på sedvanligt sätt hänger i ett av klubbrummen. Vi hinner inte läsa samtliga artiklar, men under rubriken ”Röda hjälpen”,

¹¹ Och som en återspeglning av detta: vilken servilitet, vilket kryperi hos tjänstefolket, det vill säga inte på hotellen där betjäningen vanligen har en perfekt värdighet — de är åtminstone mycket fryntliga — men väl hos dem som har att göra med de styrande, de ”ansvariga”.

¹² Jag skyndar mig emellertid att tillägga: i stadsparken i Sevastopol såg jag en liten krympling, som endast kunde röra sig på kryckor, gå förbi de bänkar där de promenerande hade satt sig. Jag iakttog honom länge på hans tiggarrond. Arton av de tjugo personer som barnet tilltalade, gav honom en slant, men de lät sig utan tvivel röras endast på grund av hans lyte.

som principiellt betecknar nyheter från utlandet, saknar vi till vår häpnad varje hänsyftning på Spanien. Sedan några dagar tillbaka har nyheterna från detta land väckt vår oro. Vi döljer inte vår lätt bedrövade förvåning. Stämningen blir en aning besvrad. Man tackar oss för påpekandet och försäkrar att försummelsen skall gottgöras.

Samma afton är vi inbjudna till en bankett med den sedvanliga mångfalden skålar. Då man druckit alla de närvarande till reser sig Jef Last och föreslår på ryska en skål för spanska folkfrontens triumf. Man applåderar hjärtligt, fastän fortfarande med märkbar förvirring, och svaret blir ögonblickligen en skål för Stalin. Jag höjer i min tur mitt glas för de politiska fångarna i Tyskland, Jugoslavien och Ungern ... Denna gång applåderar man med frimodig entusiasm, man skålar och dricker. Och strax därpå: en ny skål för Stalin. De vet dessbättre vad man skall tänka om fascismens offer i Tyskland och annorstädes. Men beträffande kampen och oroligheterna i Spanien väntar den allmänna och enskilda opinionen på förhållningsregler av Pravda som ännu inte har uttalat sig. Man vågar inte ta några risker förrän man vet vad som bör tänkas. Först några dagar senare (då hade vi redan anlänt till Sevastopol) uppstod en väldig våg av sympati på Röda Torget och bröt sina bränningar i tidningarnas spalter, och frivilliga insamlingar organiserades överallt till regeringstruppernas hjälp.

På fabriken kontor hade vi fäst oss vid en stor symbolisk tavla; i mitten såg man Stalin hålla tal, och på hans vänstra och högra sida applåderade regeringens medlemmar.

Stalins bild möter en överallt; hans namn är på allas läppar, han lovordas ofelbart i varje tal. Särskilt i Georgien kunde jag inte gå in i en enda bostad, hur torftig och smutsig den än var, utan att på väggen se ett porträtt av Stalin, som antagligen hängde på ikonens forna plats. Jag vet inte om det är dyrkan, kärlek eller fruktan, men han är alltid överallt.

På vägen mellan Tbilisi och Batumi körde vi genom Gori, den lilla stad där Stalin föddes. Jag ansåg att det utan tvivel skulle vara artigt att sända honom en hälsning därifrån, ett svar på det mottagande som Sovjetunionen hade berett oss. Vi hade ju överallt blivit hyllade, firade och omhuldade. Jag trodde mig inte finna ett lämpligare tillfälle. Jag lät stanna bilen framför postkontoret och räckte fram texten till ett telegram. Det inleddes ungefär som så: ”Då jag på min underbara resa passerar Gori känner jag ett innerligt behov att sända er ...” Men här hejdade sig översättaren: så kan man inte skriva. Ordet ”er” är långt ifrån tillräckligt när det riktas till en man som Stalin. Det passar sig absolut inte. Man måste tillägga någonting. Och då jag ger utlopp åt en viss häpnad rådplägar de andra sinsemellan och föreslår ”Ni, arbetarnas ledare” eller ”folkens herre” och jag vet inte vad. Jag finner det hela absurt och hävdar att Stalin står över dylikt smicker. Ingenting att göra. Jag försöker förgäves värja mig. Man vägrar att expediera mitt telegram ifall jag inte godkänner tillägget. Och eftersom det gäller en översättning som jag ändå inte förmår kontrollera ger jag omsider vika, men fransäger mig samtidigt allt ansvar och tänker med sorg på hur mycket allt detta bidrar till att skapa en fruktansvärd och oöverstiglig klyfta mellan Stalin och folket. Och då jag redan tidigare konstaterat liknande retuscher och ”tillrättaläggningar” i översättningarna av de diverse tal som jag nödgats hålla i Sovjetunionen,¹³ förklarar jag omedelbart, att jag inte tänker erkänna författarskapet till en enda av mig skriven text, som publicerats i Sovjetunionen under min vistelse där. Jag tillägger att jag kommer att påpeka det.¹⁴ Nu är det gjort.

I dessa små och vanligen ofrivilliga bearbetningar vill jag för tusan inte spåra den minsta illvilja, snarare en önskan att hjälpa en person, som inte är underkunnig om seder och bruk, och som förvisso inte begär bättre än att få böja sig för dem, att likrikta sin tanke och sitt

¹³ X. förklarar för mig, att det är brukligt att tillfoga ett epitet till ordet ”öde”, som jag använt i ett tal, när man avser Sovjetunionens öde. Jag föreslår slutligen ”ärorik” och X. säger att det säkert skall vinna allmänt gillande. Däremot ber han mig ha godheten att avlägsna ordet ”stor” som jag placerat framför ”monark”. En monark kan inte vara stor.

¹⁴ Man hade låtit mig förstå att den franska ungdomen varken älskade eller förstod mig, och att jag förband mig att hädanefter uteslutande skriva för folket.

uttryckssätt därefter.

I genomförandet av första och andra femårsplanen har Stalin givit prov på en så stor visdom, en så klok smidighet i de på varandra följande ändringar som han ansett nödvändiga, att, man måste fråga sig huruvida en större ståndaktighet över huvud varit möjlig. Man frågar sig om inte dessa fortgående avvikelser från de ursprungliga riktlinjerna, detta frångående av leninismens principer varit nödvändiga, om inte en större envishet skulle ha krävt övermänskliga ansträngningar av folket. Missräkningen kvarstår. Ifall det inte är Stalin som gjort oss besvikna så är det människan, de mänskliga varelserna. Det som man strävade till, det som man ville, det som man trodde sig vara nära att uppnå efter så många strider, så mycken blodsutgjutelse, så många tårar, översteg alltså människornas krafter? Bör man fortfarande vänta, resignera och hoppas på en avlägsen framtid? Det är vad man ängsligt frågar sig på en resa i Sovjetunionen. Och det är redan för mycket att en sådan fråga inställer sig. Efter så många månader och år av ansträngning hade man rätt att undra: — Skall de äntligen få höja huvudet en smula? Nackarna har aldrig varit så böjda.

Man har otvivelaktigt fjärrmat sig från det ursprungliga idealet. Men bör man för den skull ifrågasätta att det som man först ville uppnå kunde genomföras omedelbart? Har vi att göra med ett nederlag eller med en opportun och ofrånkomlig anpassning till oförutsedda svårigheter? Innebär steget från ”mystik” till ”politik” oundvikligen en nedgång? Ty här är det inte längre fråga om teorier, det rör sig om praktiska ting; man måste räkna med vårt ”menschliches, allzumenschliches” och med fienden.

Flera av Stalins beslut, på senaste tid så gott som samtliga, har gjorts med hänsyn till Tyskland, och dikteras av fruktan för detta land. Man kan häri finna en hållbar förklaring till familjens, privategendomens och arvsrättens successiva återinförande. Det gällde att ingiva sovjetmedborgaren en känsla av att han har personlig egendom att försvara. Men härigenom försumpas den ursprungliga väckelsen och går undan för undan förlorad och blicken riktas inte längre framåt. Man kommer att svara mig, att det är livsviktigt och nödvändigt, emedan ett flankangrepp kunde omintetgöra hela företaget. Men varje ny anpassning bringar det i fara.

Man är också rädd för ”trotskismen” och det som man kallar ”ett kontrarevolutionärt sinnelag”. Det finns folk som vägrar inse att dagtingandet är nödvändigt; de ser i dessa medgivanden lika många nederlag. Avvikelsen från de ursprungliga riktlinjerna kan måhända förklaras och ursäktas, men för dem är själva avvikelsen det viktiga. Numera kräver man emellertid underkastelse och likriktning. De som inte förklarar sig tillfredsställda betraktas som ”trotskister”. Och man undrar hur det skulle gå för Lenin om han i dag ...

Att Stalin alltid har rätt betyder med andra ord, att Stalin alltid får rätt.

Man förespeglade oss en ”proletariatets diktatur”. Vi har långt kvar. Diktaturen existerar naturligtvis, men den utövas av en enda man, inte längre av de förenade proletärerna, av sovjeterna. Man skall inte låta sig luras, och det är bäst att säga det utan åthävor: Detta var ingalunda vad vi önskade. Ännu ett steg, och vi tillfogar: Det är just detta som vi inte ville.

Det är en högst betänklig sak att undertrycka oppositionen i en stat, till och med om man enbart hindrar den att komma till uttryck, att finna utlopp; det är en uppmaning till terrorism. Om alla medborgare i en stat tänkte lika vore det utan tvivel bekvämare för de styrande. Men vem skulle längre våga tala om ”kultur” inför en dylik utarmning? Hur skulle inte människoanden enkelriktas om den saknade motvikt? Jag anser det vara mycket förnuftigt att lyssna till motståndarna, till och med vid behov omhulda dem, samtidigt som man hindrar dem från att skada; att bekämpa dem men inte att förinta dem. Att kväva oppositionen ... det är säkert en lycka att Stalin har så ringa framgång med den saken.

Jag skrev år 1910:

”Mänskligheten är inte entydig, det måste man göra klart för sig; och varje försök att med yttre

medel förenkla, förena och underkasta sig den kommer att vara fördärvligt och olycksbringande, och ett grymt gyckelspel. Det tråkiga i saken är, att det alltid blir Eliacin som lyckas undkomma Athalie och den Heliga Familjen som lyckas undgå Herodes.”¹⁵

V

Jag skrev före min resa till Sovjetunionen:

”Jag tror att en författares värde hör samman med den revolutionära kraft som besjälar honom, eller närmare bestämt (ty jag är inte så galen att jag vägrar tillerkänna andra än vänsterförfattarna konstnärlig halt) hans förmåga till opposition. Denna kraft finns i lika hög grad hos Bossuet eller Chateaubriand, eller i våra dagar hos Claudel, som den fanns hos Molière, Voltaire, Hugo och flera andra. I vårt nuvarande samhälle är en stor författare, en stor konstnär till hela sitt väsen olikriktad. Han går mot strömmen. Detta var sant beträffande Dante, Cervantes, Ibsen, Gogol ... Det ser inte ut att stämma i fråga om Shakespeare och hans samtida om vilka John Addington Symonds så lysande skrivit: ”What made the playwrights of that epoch so great ... was that they (the authors) lived and wroted in fullest sympathy with the whole people.” Det gällde otvivelaktigt inte Sofokles och säkert inte Homeros genom vars mun vi tycker oss höra hela Grekland sjunga. Det skall kanske upphöra att gälla den dag då ... Och det är just därför vi riktar våra blickar mot Sovjetunionen med en så ångestfull undran: Skall revolutionens triumf tillåta dess konstnärer att följa med strömmen? Ty man ställer sig frågan: Vad skall det bli av konstnären ifall den socialt omformade staten berövar honom alla orsaker till protest? Vad skall en konstnär göra om han inte längre kan uppresa sig emot något, och blott har att följa med strömmen? Så länge striden pågår och segern inte är bärgad kan han naturligtvis skildra denna strid och genom att själv kämpa bidra till triumfen. Men sedan ...”

Det var detta jag frågade mig innan jag reste till Sovjetunionen.

— Ni förstår, förklarade X., det var inte alls vad publiken ville ha, det var ingalunda det som vi önskar i detta nu. Han hade tidigare komponerat en mycket remarkabel och uppskattad balett. (”Han” var Sjostakovitj som flera personer hade talat om med lovord som man endast skänker genier.) Men vad vill ni att folket skall ta sig till med en opera, som inte ger dem en enda melodi att gnola på efter föreställningen? (Så! Hade det redan gått så långt? X. som själv var konstnär och en synnerligen kultiverad person hade dittills uteslutande gjort intelligenta anmärkningar.) Det som vi behöver i dag är konstverk som alla människor genast kan fatta. Om Sjostakovitj inte inser det självmant skall vi nog låta honom förstå det genom att inte lyssna på honom mer ...

Jag protesterade: Många av världens vackraste musikverk, till och med de saker vilka senare stigit högst i publikens gunst, kunde i början endast förstås av ett fåtal, och Beethoven själv ...

Jag räckte honom en bok som jag råkade bära på mig: — Se här, läs detta!

”In Berlin gab ich auch (det är Beethoven som talar) vor mehreren Jahren ein Konzert, ich griff mich an und glaubte, was Reicht's zu leisten, und hoffte auf einen tüchtigen Beifall; aber siehe da, als ich meine höchste Begeisterung ausgesprochen hatte, kein geringstes Zeichen des Beifalls ertönte.”

X medgav att en Beethoven i Sovjetunionen hade haft mycket svårt att resa sig efter ett dylikt misslyckande.

— Ser ni, fortsatte han — hos oss måste en konstnär framför allt följa riktlinjen. Den största begåvning betraktas i annat fall som ”formalistisk”. Ja, det är den term med vilken vi betecknar allt som vi inte bryr oss om att se eller höra. Vi vill skapa en ny konst, värdig det stora folk vi tillhör. Konsten bör i våra dagar vara folklig eller inte alls finnas till.

¹⁵ Nouveaux Prétextes, sida 189.

— Ni likriktar alla era konstnärer med våld, svarade jag — och de bästa, de som vägrar att förnedra sin konst, eller att göra medgivanden, dem bringar ni till tystnad. Den kultur som ni påstår er tjäna, värna och förhålliga, kommer att skämma ut er.

Då påstod han att jag resonerade som en borgare. Och han sade sig vara övertygad om att marxismen som på så många andra områden hade uträttat storverk också kunde skapa konst. Han tillade att det som hindrade de nya verken att göra sig gällande var den betydelse som man alltjämt tillmätte alstren av ett längesedan förflutet.

Hans röst blev allt mera högljudd; han tycktes vara i färd med att hålla en föreläsning eller läsa upp en läxa. Detta tilldrog sig i hotellhallen i Sotji. Jag lämnade honom utan att svara honom vidare. Men några ögonblick senare sökte han upp mig på mitt rum och yttrade, denna gång lågmält:

— Visst tusan förstår jag hur det är ... Men ”man” lyssnade på oss nyss ... och min utställning öppnar i dagarna.

X. är målare och skulle visa publiken sina nya dukar.

Då vi anlände till Sovjetunionen hade opinionen knappt hunnit hämta sig efter det stora grälet om Formalismen. Jag försökte bilda mig en uppfattning om vad som förstods med detta ord, och kom till följande resultat: Den konstnär som vågat ägna sig mer åt innehållet än åt formen anklagas för formalism. Låt oss genast tillfoga att innehållet inte anses vara värt beaktande (eller snarare, det tolereras inte) ifall det avviker från en bestämd riktning. Ett konstverk anses vidare vara formalistiskt ifall det är blottat på tendens och följaktligen saknar ”mening”. Jag medger att det varit mig svårt att skriva ned orden ”form” och ”innehåll” utan att småle. Men jag borde snarare gråta åt det, ty denna vansinniga distinktion förutbestämmer kritiken. Det är ju möjligt att förfaringssättet är politiskt klokt, men tala då inte längre om kultur. Kulturen råkar strax i fara om kritiken upphör att vara fri.

Ett konstverk i Sovjetunionen kan vara hur vackert som helst, men om det avviker från linjen blir det förkastat. Skönheten betraktas som ett borgerligt värde. Hur genial en konstnär än må vara, mister han sin publik, blir berövad den, om han inte håller rätningen. Det som man främst kräver av konstnärer och författare är likriktning; det övriga får de till skänks.

Jag såg i Tbilisi en utställning av modernt måleri som det kanske vore barmhärtigare att titta om. Men dessa artister har i alla fall nått sitt mål, vilket består i att (i detta fall genom avbildning) uppbygga, övertyga och verka samlande (episoder av Stalins liv utgjorde ämnet för illustrationerna). Ack nej, dessa målare är säkert inga ”formalister”. Tyvärr är de inte heller målare.

Det påminde mig om Apollon som för att tjäna Admetes måste släcka alla sina strålar och därigenom ingenting förmådde uträtta — åtminstone ingenting som har värd för oss. Men då Sovjetunionen aldrig, varken före eller efter revolutionen, har utmärkt sig inom bildkonsten, är det kanske bäst att hålla sig till litteraturen.

— I min ungdom, berättade X. — rekommenderade man oss vissa böcker och avrådde oss från andra, och givetvis intresserade vi oss för de sistnämnda. Den stora skillnaden mellan förr och nu består i att dagens unga människor endast läser det som man rekommenderar dem, och att de inte ens önskar läsa någonting annat.

Dostojevskij har sålunda nästan inga läsare numera, och man kan inte riktigt säga om ungdomen har vänt sig ifrån honom, eller om man har vänt ungdomen — så är hjärnorna funtade.

Om människoanden måste följa direktiv borde den åtminstone vara medveten om sin ofrihet. Men om den är så skapt, att den inte längre har behov av att invänta befallningen, förrän den redan hörsammat den, då förlorar människoanden till och med medvetandet om sin trældom. Jag tror att man skulle förbluffa och förtörna de unga sovjetmedborgarna med påståendet att de inte tänker fritt.

Vissa värden kan vi aldrig uppskatta till fullo förrän vi mistat dem. Därför är en vistelse i Sovjetunionen (eller självfallet i Tyskland) precis vad man behöver för att lära sig uppskatta den ovärderliga tankefrihet som vi ännu åtnjuter i Frankrike och som vi missbrukar ibland.

I Leningrad bad man mig förbereda ett litet tal för en sammankomst med författare och studenter. Jag befann mig i Sovjetunionen sedan blott åtta dagar och försökte slå an den rätta tonen. Jag underställde därför X. och Y. texten till mitt tal. Den ene lät mig genast förstå att talet varken låg i linje med direktiven eller var passande, och att det som jag tänkte säga skulle göra ett mycket dåligt intryck. Och med tiden insåg jag tamekatten vad han menade. För övrigt fick jag aldrig tillfälle att hålla mitt tal. Här är det:

Man har ofta frågat vad jag anser om Sovjetunionens moderna litteratur. Jag vill här klargöra varför jag vägrat att uttala mig. Jag hoppas att det skall tillåtas mig att precisera en viss passus i; I det tal som jag läste upp på Röda Torget vid Gorkijs högtidliga begravning. Jag talade om de 'nya problem' vilka sovjetrepublikerna genom själva sin seger hade uppställt. Jag påpeka-, de att Sovjetunionen skulle skörda en inte oäven ära för att den frambragt dessa problem och låtit oss begrunda dem. Eftersom kulturens framtid synes mig vara nära förbunden med den lösning man uppnår, finner jag det försvarligt att åter ta upp frågan till behandling och tillfoga några förtydliganden. [...] Den stora massan, till och med när den är samman satt av de bästa element, tilltalas aldrig av det nya, överraskande, förbryllande och verkningskraftiga i en gärning. Den godkänner endast de egenskaper som den kan känna igen, med andra ord det banala. På samma sätt som det finns borgerliga finns det också revolutionära banaliteter, och det är viktigt att inse detta. Det är viktigt att man övertygar sig om att den ökade likformighet som ett konstverk skänker en doktrin aldrig utgör det värdefullaste i konstverket, doktrinen må vara hur sund och välgrundad som helst. Det är inte heller detta som gör konstverket omistligt. Det blir varaktigt på grund av de nya frågeställningarna som föregriper framtidens frågor, och av svaren på frågor som ännu inte har uttalats. Jag fruktar att många konstverk, helt genomsyrade av en ren marxistisk anda, som skänkt dem den framgång de åtnjuter i dag, för kommande generationer kommer att utsöndra en outhärdlig kliniklukt. Och jag tror att de arbeten som kunnat frigöra sig från dessa fördomar är de värdefullaste.

I de ögonblick revolutionen triumferar och slår sig till ro löper konsten en fruktansvärd risk. Faran är nästan lika stor, som hotet av fascismens värsta förtryck. Faran ligger i ortodoxin. Den konst som underkastar sig en ortodoxi, vore det den sundaste av läror, går förlorad. Den förtvinar av likriktning. Den triumferande revolutionen kan och bör framför allt bjuda konstnären frihet. Utan frihet förlorar konsten sin betydelse och sitt värde. Walt Whitman skrev med anledning av president Lincolns död en av sina skönaste sånger. Men om denna fria sång hade blivit klavbunden, om Whitman hade tvingats att skriva på order och i enlighet med en fastställd troslära, skulle hans drapa ha förlorat sin karaktär, sin skönhet, eller vad som är troligare: Whitman skulle aldrig ha kunnat skriva den. Och eftersom majoritetens gillande, applåderna, framgången och favörerna helt naturligt tillfaller det som publiken genast kan igenkänna och godtaga, det vill säga likformigheten, frågar jag mig med oro, om icke någonstans i den i dag så framgångsrika Sovjetunionen en Baudelaire, en Keats eller en Rimbaud framsläpar sitt liv, och just på grund av sitt värde har svårt att göra sin stämma hörd. Och det är denne ende som har något att betyda, ty det är de som först rönte förakt, män som Rimbaud, Keats, Baudelaire, eller till och med Stendhal, som i morgon kommer att vara de största.¹⁶

¹⁶ Men, kommer de att svara mig — vad gör vi i dag med män som Keats, Baudelaire, Rimbaud eller till och med Stendhal? De har ingen annan betydelse i våra ögon än i den mån de återspeglar det döende och korruperade samhälle vars sorgliga produkter de var. Om de inte kan göra sig hörda i dagens samhälle, så mycket värre för dem, och så mycket bättre för oss, som ingenting har att lära oss av dem eller deras samtida. Vi kan dra lärdom endast av författare vilka i vår nya form av samhälle finner sig förträffligt till rätta och känner sig hänförda av det som hade besvärat de nyss nämnda. Med andra ord de författare som godkänner, lyckönskar och applåderar.

— Nåväl, där har vi det. Jag tror att dessa jasägares skrivelser har ett mycket lågt undervisningsvärde och att folket, om det vill utveckla sin kultur, kan undvara dem. Om man vill bilda sig själv är ingenting så nyttigt som det som tvingar en att tänka.

Vad den så kallade spegellitteraturen angår, det vill säga den som inskränker sig till att endast vara en reflex (av ett samhälle, en händelse, en epok) har jag redan sagt vad jag tänker om den.

VI

Sevastopol, den sista etappen på vår färd. Det finns otvivelaktigt intressantare eller vackrare städer i Sovjetunionen, men ingenstans kom jag klarare till insikt om hur bergtagen jag blivit. Jag återfann i Sevastopol, mindre skyddade och utvalda än i Suchumi eller Sotji, den ryska livsformen och det ryska samhället, med deras fel och brister och lidande, sida vid sida med triumfen och framgången som skänkt eller förespeglar människan ett större mått av lycka. Och under de följande dagarna såg jag ljuset skingra skuggorna eller få dem att verka ännu mörkare. Men ljus eller mörker, lika gott, allting band mig samman, ibland på ett smärtsamt sätt, med detta land, med dessa förenade folk, med dessa nya luftstreck som gynnar framtiden och låter det oväntade gå i blom ... Allt detta måste jag lämna.

Och jag kände redan en ångest som dittills varit mig okänd: vad skulle jag säga i Paris? Vad skulle jag svara på de frågor som jag redan kunde föregripa? Man föreställde sig säkert att jag skulle avge mina omdömen i klump. Hur skulle jag kunna klargöra att jag i Sovjetunionen (moraliskt sett) turvis frusit och blivit värmd? Skulle jag i min nya kärleksförklaring nödgas dölja förbehållen och fara med lögn genom att godkänna allt? Nej, jag var alltför medveten om att jag med ett dylikt handlingssätt skulle skada såväl Sovjetunionen som den sak den i våra ögon representerar. Men det vore ett mycket allvarligt missgrepp att alltför nära sammanbinda dem med varandra. Ty då kunde saken bli ställd till ansvar för det som vi beklagar i Sovjetunionen. Den hjälp som Sovjetunionen nyligen har givit Spanien visar vilken lyckosam återhämtning den fortfarande är i stånd till.

Sovjetunionen har inte upphört att förvåna oss och att ge oss lärdomar.

Tal vid Maxim Gorkijs begravning på Röda Torget i Moskva

(20 juni 1936)

Maxim Gorkijs död försänker inte enbart sovjetrepublikerna utan hela världen i sorg. Det ryska folkets mäktiga stämma som Gorkij låtit oss förnimma fann sitt eko i de avlägsnaste landsbygder. Därför bör jag inte endast ge uttryck för min personliga smärta, men jämväl uttrycka den franska litteraturens, den europeiska kulturens, hela världskulturens sorg.

Kulturen har länge varit förbehållen en privilegierad samhällsklass. För att kunna vara kultiverad behöver man gott om tid, och en hel klass måste ägna sitt liv åt mödan, för att ett litet fåtal skulle få njuta av livet och samla kunskaper. Kulturens trädgårdar, litteraturen och de sköna konsterna förblev privat egendom. Det var ingalunda blott de intelligentaste, de mest lämpade, men väl de vilka sedan barndomen aldrig känt någon brist som fick beträda dessa trädgårdar. Man lade naturligtvis märke till att intelligensen inte självmant åtföljde rikedom; inom den franska litteraturen har en Molière, en Diderot, en Rousseau uppstigit ur folkdjupet, men deras läsare tillhörde fortfarande de sysslolösa.

Då den Stora Oktoberrevolutionen bragt de ryska folkens djupa led till resning hävdade man i Västerlandet att denna stora störtvåg skulle översvämma kulturen. Man har upprepat och till och med trott detta. Hade inte kulturen råkat i fara då den upphört att vara ett privilegium?

För att besvara denna fråga har författare från alla länder slutit sig samman i känslan av en bjudande plikt. Ja, vi anser att kulturen är hotad, men det är ingalunda de upproriska och befriande krafterna som hotar den. Faran kommer från makter vilka söker undertrycka dessa krafter, som vill förrinta dem och klavbinda människoanden. Det är fascismerna, de inskränkta och onaturliga nationalismerna, som ingenting har gemensamt med verklig patriotism, den djupa kärleken till eget land, det är de som utgör kulturfarans. Hotet kommer från kriget, som dess hatfyllda nationalism är förutbestämda att frambringa.

Det är möjligt att ett ännu mycket ungt samhälles första inställning består i att begrunda (och beundra) sig självt, men det vore mycket beklagligt om denna första sysselsättning därjämte skulle vara den enda, den sista.

Jag borde egentligen ha presiderat vid det internationella möte till kulturens försvar som för närvarande pågår i London. Den oroväckande nyheten om Maxim Gorkijs hälsotillstånd kallade mig i största hast till Moskva. På Röda Torget som bevittnat så många ärorika och tragiska händelser, framför Lenins mausoleum som så många blickar riktas emot, vill jag i namn av de författare som samlats i London, och i mitt eget namn, med hög röst förklara: Plikten att försvara, vårda och ånyo skänka glans åt kulturen tillkommer de stora internationella revolutionära krafterna. Kulturens framtida villkor är i våra sinnen förknippat med Sovjetunionens öde. Vi skall försvara den.

På samma sätt som ett stort och gemensamt behov låter de proletära klasserna i alla länder kommunicera över de enskilda folkens särintressen, öppnar sig ovan den nationella litteraturen en kultur som består av allt det verkligt levande och mänskliga i de enskilda ländernas respektive litteraturer. Eller för att upprepa Stalins ord: "Nationell i formen, socialistisk till sitt innehåll."

Jag har ofta skrivit att en författare väcker det allmännaste intresset när han är som mest personlig, ty det är då och tack vare detta som han visar sig mänskligast. Ingen rysk författare har varit mer rysk än Maxim Gorkij. Ingen rysk författare har man så allmänt lyssnat till.

Jag var i går närvarande vid folkets marsch förbi Gorkijs bår. Jag tröttnade inte på att betrakta denna mängd av kvinnor, barn och arbetare av alla slag för vilka Maxim Gorkij hade varit en talesman och en vän. Jag tänkte med vemod på, att dessa människor i varje annat land utom Sovjetunionen hade förbjudits tillträde till denna sal; det är samma människor som framför kulturens' trädgårdar stöter på ett fruktansvärt "Förbudet att beträda. Privat område". Och mina ögon fylldes av tårar då jag tänkte på att det som de redan ansåg vara självklart syntes mig, en västerlänning, så ovanligt.

Och jag tänkte på att Sovjetunionen kunde uppvisa en förbluffande nyhet: Hittills hade en värdefull författare i jordens samtliga länder nästan alltid varit en kämpe och upprorsman. Mer eller mindre medvetet, mer eller mindre öppet tänkte och skrev han för att bekämpa någonting. Han vägrade att godkänna. Han ingöt i hjärtan och andas ett olydnadens och upprorets ferment. Stadgat folk, de makthavande, auktoriteterna, traditionen skulle utan tvekan ha betecknat honom som en fiende om de blott hade varit mer klarsynta.

I dagens Sovjetunion blir frågeställningen för först gången en helt annan: författaren som revolutionär är inte längre en opponent.¹⁷ Han motsvarar tvärtom majoritetens, hela folkets önsknings, och vilket är det mest beundransvärda, styresmännens önsknings. Problemet tycktes sålunda försvinna, eller rättare sagt, det är fråga om en omställning som är så ny att man till en början känner sig förvirrad. Att bland de nya stjärnor, som man fäst på en ny himmel, uppställa nya problem, som vi hittills inte kunnat ana, skall bringa Sovjetunionen, och de oerhörda dagar vilka alltjämt fortsätter att skaka vår gamla värld, en inte så ringa ära.

Maxim Gorkij har haft det sällsamma och ärorika ödet att sammanbinda det förgångna med denna nya värld och anknyta den till framtiden. Han upplevde förgårdagens förtryck, gårdagens tragiska kamp, och han bidrog mäktigt till dagens rofyllda, strålände triumf. Han lånade sin stämma åt dem, som inte hade förmått göra sig hörda, och åt dem, som man tack vare honom hädanefter skall lyssna till. Maxim Gorkij tillhör historien. Han intar sin plats bland de största.

¹⁷ Det var här jag dummade mig; men ack, jag skulle snart nog inse` det.

Del II

I

Min ”Retour de l’U. R. S. S.”* har förskaffat mig en massa ovet. Romain Rollands förolämpningar gjorde mig ont. Jag har aldrig i någon högre grad uppskattat hans böcker men jag högaktar honom åtminstone för hans moraliska personlighet. Och därav kommer min grämelse; att de som får sluta sitt liv innan de visat sin storhets begränsning skall vara så få. Jag tror att författaren till ”Au-dessus de la Mêlée” skulle döma den åldrade Rolland mycket hårt. Örnen har byggt sig ett bo, och den vilar däri.

Förutom de ovetliga, några kritiker med ärligt uppsåt. Jag skriver denna bok för att svara dem.

Paul Nizan, som vanligen är så klok, har förvånat mig med en besynnerlig förebråelse: ”att måla Sovjetunionen som en värld som inte längre förändras”. Jag förstår inte var han kan läsa detta. Jag har ju skrivit att Sovjetunionen förändras från månad till månad. Och det är just detta som skrämmer mig. Sovjetunionens tillstånd förvärras från månad till månad. Den avlägsnar sig alltmer från det som vi hoppades att den skulle vara ... att den skulle bli.

Givetvis beundrar jag ståndaktigheten i ert förtroende: i er kärlek (jag säger det utan ironi). Men hur är det, kamrater, börjar ni inte bli oroliga trots allt? Ni frågar er med stigande ängslan (till exempel inför Moskvaprocesserna): Hur länge måste vi gå med på allt? Förr eller senare skall era ögon öppnas, det blir de tvungna till. Då kommer ni, de hederliga, att ställa er frågan: Hur kan det komma sig att vi så länge förmådde blunda?

För övrigt betvivlar de bäst underrättade bland de hederliga ingalunda mina påståenden. De nöjer sig med att leta upp och framlägga förklaringar, som samtidigt rättfärdigar ett beklagligt sakernas tillstånd. Ty de måste inte endast förklara hur man nått därhän (vilket på det hela taget är ganska lätt att begripa), de måste också bevisa att man gjort rätt i att försätta sig i detta läge, eller åtminstone att det tills vidare och i väntan på något bättre är rätt att gå den vägen, och att man genom att vända ryggen åt socialismen och oktoberrevolutionens ideal i alla händelser når fram till kommunismen, att det överhuvud inte fanns någon annan väg, och att det är jag som ingenting begriper.

En ytlig prövning, ett förhastat omdöme har man sagt om min bok. Men inser man då inte, att det just var det första intrycket av Sovjetunionen som tjusade oss! Som om inte blicken just genom att tränga djupare hade påträffat det onda.

Masken gömmer sig i fruktens innersta. Men då jag sade er: Detta äpple är maskstunget, beskyllde ni mig för bristande klarsynhet — eller för att inte älska äpplen.

Om jag hade inskränkt mig till beundran skulle ni ingalunda ha gjort mig denna förebråelse (om ytlighet), och dock hade jag i och med detta förtjänat den.

Jag märker att er kritik är väsensbefryndad med den kritik jag väckte med min ”Voyage au Congo” och min ”Retour de Tchad”. Då invände man:

1) att de missbruk som jag påvisat var rena undantag och inte bildade regel (ty man kunde inte förneka dem);

2) att man för att kunna beundra det nuvarande tillståndet endast behövde jämföra det med det förut rådande, tiden före erövringen (jag höll på att säga ”före revolutionen”);

3) att allt som jag angrep hade sitt naturliga berättigande vilket jag inte kunnat fatta; ett tillfälligt ont till förmån för ett större gott. Den gången kom anfallen, kritiken och ovetet uteslutande från högerhåll; och ni, vänsterfolk, bekymrade er inte alls om att beakta min

* Dvs Del I i denna utgåva. *Retour de l’U.R.S.S.* utkom i Frankrike 1936. Del II utkom året därpå och hette i original *Retouches à mon retour de l’U.R.S.S.* (red:s anm.)

erkända ”inkompetens”, eftersom ni var överlyckliga över att kunna lägga beslag på mina uttalanden och dra nytta av dem i och med att de råkade gå i samma riktning som era strävanden. I dag skulle ni inte heller ha gjort mig den ringaste förebråelse för denna min inkompetens ifall jag enbart hade lovordat Sovjetunionen och förklarat att allting är förträffligt därborta.

Det hindrar inte (och det är det enda viktiga) att undersökningskommissionerna i Kongo med tiden bekräftade allt som jag påvisat. De ymniga vittnesmål som man underställer mig, de rapporter som jag fått läsa, skildringarna av opartiska iakttagare (så ”varma vänner av Sovjetunionen” de än må vara eller var innan de själva reste dit) har på samma sätt bekräftat mina påståenden om Sovjetunionens nuvarande tillstånd, och ökat min oro.

Den stora svagheten med min ”Voyage au Congo”, och det som gjorde mitt vittnesmål så bräckligt, berodde på att jag inte kunde namnge mina sagesmän för att inte blottställa de personer, som i förlitan på min diskretion hade talat ut ... eller till och med låtit mig ta del av dokument som man vanligen föredrar att inte visa, och som jag inte ansåg det lovvärt att citera.

II

Man har förebrått mig att jag fällt fruktansvärda domslut på alltför snäva grunder, att jag alltför snabbt dragit obetänksamma slutsatser av tillfälliga iakttagelser. De fakta som jag nämnt, som jag iakttagit har måhända varit exakta om än undantagsmässiga, och de bevisar ingenting.

Jag har endast återgivit mina mest typiska iakttagelser. (I fortsättningen skall jag tillfoga en del andra.) Jag fann det onödigt att späcka boken med rapporter, siffror och statistik, särskilt som jag beslutat att endast begagna mig av det som jag själv hade sett eller hört. Vidare hyser jag inget större förtroende för officiella siffror. Framför allt kunde man finna dessa siffror och ”tabeller” (som jag för resten har studerat) på andra håll.

Men eftersom man uppfordrar mig till det skall jag göra vissa förtydliganden.

Om jag inte misstar mig reste Fernand Grenier, Jean Pons och professor Alessandri i sällskap med hundrafemtio följeslagare, vilka liksom de var ”vänner av Sovjetunionen”. Det ligger ingenting förvånande i att de tre åklagarnas utsagor (den anklagade är jag) sammanblandas. De citerar samma sifferuppgifter för att övertyga mig om mitt misstag; det är siffror som man givit dem och som de har godtagit utan kontroll.

Jag skall söka klargöra hur illa de överensstämmer med de siffror som jag fått av andra vittnen, som säkerligen är bättre underrättade än de hundrasextiotvå reskamraterna som endast gjort ett kort besök, varemot de förstnämnda under lång tid arbetat i Sovjetunionen och haft tid att ”tränga under ytan”. Resan varade tjugo dagar, varav fjorton i Ryssland, mellan den 14 och 28 augusti. Under denna korta tidrymd hann de se en massa, men naturligtvis ingenting annat än det som man visade dem. Ingen av reskamraterna (jag avser mina tre åklagare) talade ryska. Jag hoppas att de tillåter att jag i min tur finner deras uttalanden en aning ytliga.

Jag har redan sagt: så länge jag reste ”med sällskap” i Franska Västafrika föreföll mig nästan allting storartat.

Jag började inte se klart förrän jag hade lämnat guvernörernas bilar och beslutat att ensam och till fots ströva genom landet för att under sex månaders tid äntligen träda i kontakt med infödingarna.

Visst tusan såg också jag dessa mönsterfabriker, dessa klubbar, skolor, kulturparker och barnträdgårdar i Sovjetunionen – och de förundrade också mig. I likhet med Grenier, Pons och Alessandri begärde jag ingenting bättre än att låta mig förföras, för att i min tur förföra

andra. Och som det är synnerligen behagligt att förföras och förföra ville jag att de ovannämnda herrarna skulle övertyga sig om att jag måste ha mycket starka skäl för att protestera mot denna förförelse och att jag ingalunda, såsom man påstått, gör det ”lättvindigt”. Jean Pons ärliga uppsåt är aktyningsbjudande och hans tillit är gripande,¹⁸ såsom barnslighet brukar vara. Han godtar utan kontroll, utan tvivel och utan kritik allt som man säger honom, precis som jag själv gjorde till att börja med.

Beträffande en del sifferuppgifter, som han (i likhet med Alessandri och Grenier) åberopar som exempel på en fabriks produktionsförmåga, och vilka jag kan avslöja som taskspeleri, ber jag honom och hans kamrater begrunda vissa bekännelser, plockade ur Pravda av den 12 november 1936:

”Under andra kvartalet har man av totala antalet bildelar som levererats av fabriken i Jaroslav (och de officiella statistiker som man stolt flaggar med bekymrar sig endast om totala antalet) kasserat 4.000 stycken, och under tredje kvartalet 27.270.”

I numret av den 14 december säger Pravda på tal om vissa fabrikers stålproduktion:

”Medan man under februari—mars måste rensa ut 4,6 % av godset steg siffran till 16,20 % i september-oktober.”

”Sabotage” blir svaret. De nyligen avslutade stora rättegångarna ser ut att bevisa det (och vice versa). Man är emellertid berättigad att i denna avfallsprocent se priset för en produktion som ökats till överdrift med osunda metoder.

Planerna är givetvis beundransvärda, men det verkar som om man på ”kulturens” nuvarande ståndpunkt inte kunde höja avkastningen över en viss gräns annat än med väldiga kostnader.

Felprocenten på fabriken i Izjevsk under perioden april-augusti var omräknad i pengar 416.000 rubel, men för en enda månad, november, stiger den redan till 176.000 rubel.

De många olycksfallen vid automobiltransporter beror på chaufförernas överansträngning, men också på vagnparkens dåliga kvalitet. Av de 9.992 bilar som besiktigades år 1936 fann man 1.958 undermåliga. I en transportsektion nödgades man utmönstra 23 bilar av 24, i en annan 44 av 52. (Pravda den 8 augusti 1936.)

Fabriken i Noginsk skulle leverera en stor del av de femtio miljoner grammofonskivor som förutsetts i 1935 års program, det vill säga 4.000.000. Men den förmådde inte åstadkomma mer än 1.992.000 och av dem var 309.800 oanvändbara. (Det är Pravda av den 18 november 1936 som givit oss dessa uppgifter.) Under första kvartalet 1936 har produktionen inte uppgått till mer än 49,8 % av det avsedda, under andra kvartalet till 32,8 % och till endast 26 % under det tredje.

Och medan produktionen sjunker, stiger felprocenten:

1 kvartalet	156.200	kasserade skivor
2 ”	259.400	-”-
3 ”	614.000	-”-

De slutliga resultaten för fjärde kvartalet har ännu inte publicerats, men man har skäl att vänta sig något ännu värre, ty oktober månad ensam nådde redan 607.600. Man kan tänka sig ”självkostnadspriset” för en acceptabel grammofonskiva!

¹⁸ Ätminstone så länge han undviker att bli löjeväckande, som då han skriver:

”I mottagningssalongen ser jag en Minerva, en Jupiter och en Diana. Arbetarna har nöjt sig med en enda förändring: De har ställt en bronsbyst av Lenin i salongen.

Sammanställningen Lenin—Minerva verkar oförståelig. Emellertid kan vi övertyga oss om att den kan göras. Detta bevisar att kommunismen är det naturliga, logiska och ofrånkomliga resultatet av flera århundraden av människosläktets historia, arvtagaren till den högsta och mest broderliga av kulturer.” (Journées soviétiques, s. 66.)

Av de två miljoner skrivhäften som fabriken ”Arbetets Hjärte” levererat till skolorna i Moskva är 99 % oanvändbara. (Izvestija, 4 nov. 36.) I Rostov måste man makulera åtta miljoner häften. (Pravda, 12 dec. 36.)

Av 150 stolar som sålts av en kooperativ verkstad som gör möbler har 46 gått sönder så fort man satt sig på dem.

Av en leverans på 2.345 stolar är 1.300 obrukbara. (Pravda, 23 sept. 36.) Samma brister vidlåder fabrikationen av kirurgiska instrument. Professor Burdenka, en i Sovjetunionen berömd kirurg, beklagar sig särskilt över att instrumenten för ömtåliga operationer är så dåliga. Vad suturnålarna beträffar, går de av eller krokmar under pågående operation. (Pravda, 15 nov. 36.)

Dessa upplysningar bland många andra borde göra handklapparna lite försiktigare. Men propagandan aktar sig för att röra vid dylika fakta.

Vi måste dock påpeka, att förseningarna och fabrikationsfelen leder till klagomål och ibland resulterar i processer med stränga straff, och att tidningarna påvisar försyndelserna för att åstadkomma förbättringar.

Självkritiken som lyser med sin frånvaro i frågor om teori och principer kommer till fullt utlopp då det gäller att förverkliga en antagen plan. Det är Izvestija av den 3 juni 1936 som meddelar att några stadsdelar i Moskva ännu vid denna tidpunkt endast har ett apotek på 65.000 invånare, andra ett på 79.000, och att hela staden inte har fler än 102.

I Izvestija av den 15 januari 1937 kan vi läsa:

”Sedan förordningen mot aborter trätt i kraft har antalet födlsor i Moskva stigit till 10.000 per månad, vilket utgör en höjning om 65 % i jämförelse med samma period före dekretet. Men den motsvarande ökningen av antalet bäddar i förlossningshemmen har inte varit mer än 13 %.”

Barnkrubborna och daghemmen är ofta utomordentliga. Men år 1932 kunde enligt sir Walter Citrines beräkningar endast 1 barn av 8 få plats i dem ... Om de nya planerna tillfullo förverkligas kommer proportionen att bli 2 till 8. Det är fortfarande i underkant, men ett framsteg. Däremot fruktar jag att situationen vad det gäller arbetarbostäder kommer att förvärras. De nya byggnadsprojekten motsvarar inte behovet på nära nejder, med beaktande av befolkningens tillväxt. Där man nu måste hysa tre personer i samma rum kan man snart bli tvungen att finna plats för fyra eller fem. Låt oss tillägga att flera av de nyligen uppförda arbetarbostäderna blivit så hastigt eller rättare sagt så slarvigt byggda av underhålligt material att man väntar sig att de inom kort kommer att bli obeboeliga.

Den sorgliga bostadsfrågan är ett problem som sir Walter Citrine mest har ägnat sig åt. I närheten av Baku lyckades han, trots de officiella guidernas försök att avstyra saken, besöka de bostäder som uppförts för arbetare på oljefälten. ”Jag fick se några av de bedrövligaste exemplen på snuskiga bostäder som jag påträffat i detta land, där det minsann inte saknas dylika”, berättar han. ”Allting var avskyvärt.” Guiden sökte förgäves inbilla honom att han stiftat bekantskap med ”en relik från tsarismen”. Citrine protesterar: I dag är det inte längre miljonärer som exploaterar oljefälten ... Arton år efter Revolutionen accepterar ni fortfarande att era arbetare lever i så hemska kyffan! ... Är det inte fruktansvärt att tänka sig att hundratusentals arbetare sedan arton år tillbaka lämnas åt sitt öde i dessa ”slumkvarter”!

Monsieur Yvon ger i sin broschyr ”Ce qu'est devenue la Révolution Russe” några andra exempel på denna ömkliga nöd, och tillägger: ”Orsakerna till en sådan kris står att söka i det faktum att revolutionen långt mer har bemödat sig om att 'övertrumfa kapitalismen' genom att bygga gigantiska fabriker och organisera människorna för produktionen, än den bekymrat sig om deras välfärd. På avstånd kan det verka grandioöst ... på nära håll är det förbaskat eländigt.”

III

En av de mest berättigade anmärkningarna mot min "Retour de l'U. R. S. S." var att boken synes tillmäta de intellektuella frågorna en alltför stor betydelse och att man måste gå med på att ställa dem i bakgrunden så länge andra, mer brådskande problem väntade på sin lösning. Denna skenbara brist hos boken beror bland annat på, att jag ansåg det nödvändigt att avtrycka de tal, som jag blev föranlåten att hålla därborta och som gett anledning till olika meningar. I en så liten bok upptog talen alltför stort utrymme¹⁹ och fångade uppmärksamheten. De härrör dessutom från början av min resa, då jag ännu trodde (ja, så godtrogen var jag) att man i Sovjetunionen kunde tala om kultur på fullt allvar och föra ärliga diskussioner. De daterar sig från en tid då jag ännu inte visste i hur hög grad den sociala frågan råkat på efterkälken, hur mycket den blivit försummad.

Men jag protesterar när man i allt som jag sagt blott vill se en skrivkarls önskemål. Då jag talade om andens frihet var det fråga om någonting helt annat. Också vetenskapen kan förverka sin värdighet genom flatet.

En berömd lärd blir tvungen att förneka en av sina teorier som inte är tillräckligt renlärig. En medlem av Vetenskapsakademin har nyligen själv offentligen förklarat att han desavouerar "sina tidigare misstag" vilka "fascismen kunde dra nytta av". (Izvestija av den 28 december 1936.) Man tubbar honom att erkänna det berättigade i de beskyllningar vilka de olika Izvestijorna framkastat på order, sedan de i hans vetenskapliga arbeten snusat sig till elaka symptom på "kontra-revolutionär yra".

Eisenstein måste avbryta sitt arbete. Han tvingas erkänna sina "misstag" och medge att han felat, och att den nya film som han sedan två år tillbaka arbetar på och som redan har kostat två miljoner rubel inte motsvarar doktrinen fordringar, varför man gjorde rätt i att förbjuda den.

Och rättvisan! Tror någon att de senaste Processerna i Moskva och Novosibirsk skulle få mig att ångra att jag skrivit dessa ord som väckt er förbittring: "Jag tvivlar på att människoanden för närvarande i något annat land, Hitlers Tyskland inbegripet, kan vara mer ofri, underdånig och räddhågad (terroriserad), mer beroende"?

Då klamrar man sig fast vid de "uppnådda resultaten", — ty alltför lätt vill man ändå inte giva tappt —; ingen arbetslöshet längre, ingen prostitution, kvinnan har blivit mannens like, den mänskliga värdigheten är återvunnen, undervisningen utsträckt till alla folklager ... Men vid en närmare granskning förbleknar alla dessa vackra resultat. Jag skall ägna endast undervisningen en mer ingående behandling, de andra problemen påträffar vi i övermått så småningom.

Det är sant att en resande i Sovjetunionen möter en massa unga människor som hungrar efter kunskap, efter kultur. Ingenting kan vara mer gripande än deras iver. Och överallt låter man oss beundra de medel som ställts till deras förfogande. Vi applåderar hjärtligt det regeringsbeslut som i februari 1936 "förutser en komplett likvidering av analfabetismen under åren 36-37 bland de fyra miljoner arbetare som varken kunde läsa eller skriva och de två miljoner som gör det bristfälligt". Men ... Redan år 1923 var det fråga om "analfabetismens likvidering". Fullföljandet av denna "historiska" likvidering skulle (sade man) sammanfalla med oktoberrevolutionens tioårsjubileum. Lunatjarskij talade emellertid redan 1924 om "katastrof"; mindre än 50.000 folkskolor hade kunnat upprättas, medan man under tsartiden för en långt mindre talrik befolkning räknade med 62.000.

Och eftersom man ständigt ber oss jämföra Sovjetunionens nuvarande tillstånd med läget före revolutionen nödgas vi konstatera att de förfördelade samhällsklassernas villkor på många områden långt ifrån förbättrats. Men låt oss återvända till skolfrågan.

¹⁹ Enligt överenskommelse med författaren återges endast talet vid Gorkijs begravning.

Lunatjarskij påpekar 1924 att folkskollärarna på landsorten ofta får sin avlöning sex månader i efterskott och att de ibland inte får någon lön alls. Denna avlöning kan understiga 10 rubel per månad! Det är sant att rubeln på den tiden hade större köpvärde. ”Men” säger Krupskaja, Lenins änka, ”brödspriset har stigit, och för 10 till 12 rubel i månadslön kan folkskolläraren köpa mindre bröd än han tidigare fick för 4 rubel (hans lön före november 1923)”.

År 1927, vid den tidpunkt som fastställts för analfabetismens likvidering förekommer den alltjämt, och den 2 september 1928 konstaterar Pravda att den har ”stabiliserats”.

Men har man åtminstone inte gjort några framsteg sedan dess? Vi läser i Izvestija den 16 november 1936: ”Sedan det nya skolårets första dagar har flera skolor sänt oss meddelanden om en förvånansvärd analfabetism hos sina elever”.

Antalet olämpliga elever är särskilt högt i de nya skolorna, där det uppgår till 75 % (alltjämt enligt Izvestija). Enbart i staden Moskva är 64.000 elever tvungna att gå om sin klass, i Leningrad 52.000. 1.500 måste gå tredje året. I Baku är antalet ryska elever som misslyckas i sina studier 20.000 av 45.000 och bland de turkiska eleverna 7.000 av 21.000. (Bakinski Rabotchi, den 15 januari 1937.) En mängd elever lämnar dessutom sina skolor. ”Under de tre senaste åren har antalet 'flyktingar' vid de tekniska anstalterna i R. S. F. S. R. stigit till 80.000. Vid pedagogiska institutet i Kabardino—Balkarsk är de 'frånvarande' 24 % och 30 % vid institutet i Tjuvasj.” Tidningen tillfogar: ”Eleverna vid de pedagogiska instituten visar den mest häpnadsväckande analfabetism”. Därtill kommer att dessa institut inte lyckas fylla klasserna. I R. S. F. S. R. uppnår man inte mer än 54 % av det normala elevantalet, i Vitryssland inte mer än 42 %, i Tadjinstan 48 %, i Azerbajdzjan mellan 40 % och 64 % och så vidare.

Pravda av den 26 december 1936 meddelar oss att 5.000 barn från trakten av Gorkij överhuvud inte går i skola. Dessutom torde 5.984 elever ha lämnat skolan efter första året, 2.362 efter andra och 3.012 efter det tredje. De som framhärdar är sannerligen riktiga baddare.

För att motverka deserteringarna vill rektorn för en förberedande yrkesskola ådöma flyktingarna 400 rubel i böter per person. (Pravda Vostoka av den 23 december.) Man upplyser oss inte om böterna måste erläggas kontant. Det kan synas svårt när den betalningsskyldige målsmannens månadslön inte överstiger 100 eller 150 rubel.

Det råder stor brist på läroböcker. Och de som står att få vimlar av fel. Pravda av den 11 januari 1937 ondgör sig över att de statliga förlagen i Moskva och Leningrad publicerar oanvändbara handböcker. Pedagogiska Förlaget har tryckt en Europakarta som placerar Irland i Aralsjön och Skotska öarna i Kaspiska havet. Saratov överger Volga för Nordsjön och så vidare ...

På omslaget till elevernas skrivhäften har man tryckt en multiplikationstabell, som bland annat lär oss följande:

$8 \times 3 = 18$; $7 \times 6 = 42$; $8 \times 6 = 48$; $5 \times 9 = 45$ och så vidare. (Pravda av den 17 september 1936.)

Man förstår varför bokhållarna i Sovjetunionen gör ett så flitigt bruk av kulramar.

Om analfabetismens beryktade likvidering, som väckt så stor beundran, dröjer med att förverkligas, beror det också på att de arma folkskollärarna, andens isolerade arbetare, ofta inte lyckas få ut sitt magra arvode och blir tvungna att för sitt uppehälle ägna sig åt helt andra sysselsättningar än skolarbete. Statsverkets skuld till folkskollärarna för uteblivna löner stiger enbart i regionen Kujbysjev till mer än en halv miljon rubel. Izvestija av den 1 mars skjuter skulden på byråkratisk senfärdighet (eller förskingringar). I regionen Charkov uppgår skulden till 724.000 rubel och så vidare ...

Man börjar undra hur folkskollärarna fortfarande klarar livhanken. Vi får kanske bevittna

lärarkårens likvidering innan man tagit itu med analfabetismen?

Jag vill att min avsikt inte skall missförstås: jag återger ogärna dessa ohyggliga siffror. En så sorglig situation är i sig endast värd beklagande. Men jag protesterar då ni med förblindelse eller oärlighet försöker inbilla oss att de ovanligt ömkliga resultaten är beundransvärda.

IV

Det är bluffens storlek som gjort förlusten av min tillit, min beundran och min glädje så smärtsam. Jag förebrår egentligen inte Sovjetunionen att den misslyckats med att nå bättre resultat. (Och nu framhåller man att den omöjligt hade kunnat åstadkomma mer på kortare tid, och att jag borde inse detta. Man påstår att Sovjetunionen måste börja mycket lägre ned än jag någonsin kunnat tänka mig, att det elände som tusentals arbetare för närvarande uthärdar skulle ha förefallit massor av förtryckta under tsarregimen som ett ouppnåeligt tillstånd. Jag tror nästan att man, så att säga, överdriver en aning.) Nej, det som jag främst förebrår Sovjetunionen är att den fört oss bakom ljuset genom att framställa sina arbetares villkor som avundsvärda. Och jag anklagar våra kommunister (ack nej, jag talar inte om mina lurade kamrater men om dem som visste eller åtminstone borde ha vetat) för att de ljugit för arbetarna, medvetet eller omedvetet — av politiska skäl.

Sovjetarbetaren är fjättrad vid fabriken och jordbruksarbetaren vid sin kolchos eller sovchos såsom Ixion vid sitt hjul. Om han för någon orsaks skull, för att få det lite bättre (lite mindre illa) någon annanstans, önskar byta arbetsplats så får han ta sig i akt: Inskrivnen, inordnad och bunden som han är, löper han risken att inte bli antagen någonstans. Även om han utan att lämna sin stad slutar vid fabriken blir han berövad sin (ingalunda hyresfria) bostad som han skaffat sig med så stora svårigheter och som hans arbete berättigade honom till. Om arbetaren lämnar sin plats håller man inne en avsevärd del av hans avlöning, och som kolchosarbetare förlorar han hela sin andel av den kollektiva arbetsförtjänsten. Däremot kan han inte motsätta sig de förflyttningar som man befäller honom att göra. Han har varken rätt att stanna eller att gå dit där det behagar honom att vara, och där kärlek eller vänskap kanske håller honom kvar.²⁰

Ifall arbetaren inte tillhör Partiet blir han förbigången av sina inskrivna kamrater. Det första och oundgängliga villkoret för framgång är att bli upptagen och inskriven i Partiet (vilket inte är någon lätt sak, och förutom särskilda kunskaper kräver en perfekt renlärighet och medfödda anlag för smart tjänstvillighet).

Den som väl blivit partiansluten kan inte dra sig undan utan att ögonblickligen förlora sin ställning, sin tjänst och alla de förmåner han skaffat sig genom sitt tidigare arbete. Han utsätter sig slutligen för repressalier och allas misstankar. Ty varför skulle han lämna ett parti där man hade det så bra, ett parti, som skaffade en så stora privilegier? Det enda Partiet kräver i gengäld är att man säger ja till allt och inte längre tänker på egen hand. Och varför måste man nödvändigtvis tänka (och på egen hand till och med!) då det en gång för alla är fastslaget att allt går förträffligt? Att tänka på egen hand, det är att strax förvandlas till kontrarevolutionär. Man är mogen för Sibirien.²¹

Angivelsen är en ypperlig avancemangsmetod. Den ställer en på god fot med polisen, som genast börjar beskydda en. Men samtidigt börjar polisen utnyttja angivaren, ty när man en

²⁰ ”På samma sätt som Staten suveränt förfogar över den ekonomiska processens materiella element disponerar den diktatoriskt över det mänskliga elementet. Arbetarna har inte längre rätt att sälja sin arbetskraft där de önskar eller finner för gott; de har inte rätt att fritt röra sig inom Sovjetunionens område (pass för inrikes bruk!), strejkrätten är indragen, och alla försök till motstånd mot stachanovismens metoder utsätter dem för de strängaste bestraffningar.” Lucien Laurat: Coup d’Œil sur L’économie Russe.

(L’Homme red. No 38, februari 1937)

²¹ Eller som Yvon utmärkt formulerar saken: ”Att inträda i Partiet är att samtidigt tjäna makten, Fosterlandet och sina egna intressen.” Lyckan är avhängig av denna fullkomliga harmoni.

gång har gått i leken blir det inte längre fråga om heder eller vänskap; man måste lyda. Konsten är så lätt att lära. Och polisspionen är skyddad.

Då en partitidning i Frankrike av politiska skäl önskar nedsvärta en person anlitar den för detta skändliga hantverk någon av hans ovänner. I Sovjetunionen vänder man sig till hans bästa vän. Det är inte fråga om att be honom göra det; man kräver det. En avrättning bör åtföljas av en förnekelse för att vara riktigt lyckad. Det är också av vikt att vännen tar avstånd från den som skall störtas, och att han framskaffar bevis. (De som hetsades mot Zinovjev, Kamenev och Smirnov var deras kamrater från i går: Pjatakov och Radek. Man önskar vanära dem innan de i sin tur blir arkebuserade.) Om man vägrar att inlåta sig på ett dylikt förräderi, en dylik ynkedom, störtar man sig själv tillsammans med den vän man ville rädda.

Det har till följd att man börjar misstro alla och envar. Barnens oskuldsfulla yttranden kan fälla en. Man vågar inte längre tala ut i deras närvaro. Alla övervakar alla, övervakar sig själva, blir själva övervakade. Ingen otvungenhet, ingen frispråkighet längre, om inte möjligen i sängen med ens hustru, ifall man är absolut säker på hennes pålitlighet. Och X ... roade sig med att anta, att det var den uttömmande förklaringen till att det blivit så vanligt att man gifte sig. Den fria kärleken erbjöd inte samma säkerhet. Betänk, att människor har blivit fällda för uttalanden som de påstås ha gjort för mer än tio år sedan! Och behovet att öppna sitt hjärta på örngottet efter detta dagliga och stundliga och outhärdliga tvång blev allt större.

Det bästa sättet att skydda sig för angivelser är att hellre förekomma än förekommas. För övrigt kan personer som uppsnappat olämpliga yttranden och inte genast anmält dem ådömas fängelse eller förvisning. Polisspioneriet är en av de medborgerliga dygderna. Man tränar sig i konsten sedan barndomen, och det barn som "rapporterar" får motta lyckönskningar.

För att man skall få tillträde till Bolsjevolägrrets lilla paradiset är det inte nog att man är en före detta bandit som ångrat sig. Man måste dessutom ha förrätt sina medbrottslingar för polisen. Det hör till GPU:s undersökningsmetoder att belöna angiveriet.

Efter mordet på Kirov har polisen ytterligare stramat åt sin tvångströja. Den böneskrift som ungdomen överräckte till Emile Verhaeren (under hans ryska resa strax före första världskriget), en händelse som väckt Vildracs beundran och som han skildrat på ett så förtjusande sätt, skulle säkerligen inte vara möjlig i dag. Inte heller den revolutionära verksamhet (låt oss säga "kontra-revolutionära" om det behagar er) som "Modern" och hennes son (i Gorkijs mycket vackra bok) ägnade sig åt. Där man i går var omgiven av hjälpande, stödjande och skyddande kamrater, av hemligt samförstånd, möter man i dag endast övervakning och angiveri.

Från högsta till lägsta pinnen på den ombyggda sociala stegen är de mest välsedda samtidigt de mest servila, de fegaste, de uslaste, de mest ryggradslösa. De som vågar höja huvudet bli utrensade och deporterade undan för undan. Måhända befinner sig Röda Armén i en mer skyddad position? Låt oss hoppas det. Ty snart återstår av detta heroiska och beundransvärda folk, som så väl förtjänat vår kärlek, ingenting annat än bödlar, profitörer och offer.

Om sovjetarbetaren, som blir utpressad, utsugen, utsvulten och misshandlad så snart han inte tillhör de gynnade, som inte längre vågar protestera, inte ens jämra sig högljutt, om denna arma förtryckta varelse åter skapar sig en Gud och söker sin tillflykt i bönen, har vi ingen orsak att förvåna oss. Vilken mänsklig makt skulle han kunna anropa?

Då vi läser att kyrkorna varit överfulla vid de senaste julgudstjänsterna finner vi ingenting häpnadsväckande däri. "Opium" för de utsugna.

Här ute i Cuverville har jag sedan tre månader tillbaka fött upp en turturduva som ramlar ur boet. I ett hörn av buren upptäckte jag nyligen att två av de vetekorn som jag gett den att äta, börjat gro strax invid fågelns lilla vattenho som ibland svämmar över en aning. Det har givit kornen, som förvillat sig ned i den smala springan mellan burväggen och golvplattan, den

nödvändiga fuktigheten. De har plötsligt (det vill säga att jag plötsligt upptäckte det) stuckit upp var sin späd, blekgrön bajonett som redan mäter fyra eller fem centimeter. Och denna händelse som givetvis är helt naturlig, har försatt mig i en sådan förundran att jag inte på länge kunnat tänka på någonting annat. Det är så sant: Man räknar kornen, man väger dem, man ser dem snällt trilla huller om buller som små, nästan

klotrunda ting, så hårda och behändiga att rulla som man blott kan önska sig. Och plötsligt upptäcker man, att ett av dessa korn har satt sig i sinnet att bevisa, att det trots allt är levande! Och administratören, som står lutad över burgallret och redan hunnit glömma detta faktum, blir synnerligen förvånad.

Jag finner att vissa av marxismens teoretiker²² visar en remarkabel oförmåga att göra fröna grobara. Givetvis har känslorna ingenting att beställa i sammanhanget: Det passar sig inte att vädja till barmhärtigheten i angelägenheter som rättvisan måste bringa ordning i. Att ömma för eländet, att begjuta det med tårar, det är att underhålla det som man borde förhindra. (Det är också mycket viktigt att inte väta det krut som Revolutionen kommer att ha bruk för.)

Det som man kallar hjärtat är dömt att ”förfalla”²³ av brist på användning. Det resulterar i en viss torka, som man uppnår alltför lätt: en viss utarmning av den enskilde till följd av (eller med tanke på) en världsomfattande förbättring ... Mina betraktelser för mig för långt, jag reserverar mig.

V

Monsieur Fernand Grenier citerar med gillande några ord ur min ”Retour de l'U. R. S. S.”: ”Detta har man likväl uppnått: i Sovjetunionen förekommer inte längre en exploatering av de många till förmån för de få. Det är storartat!” Och Grenier tillfogar under åhörarnas applåder: — Ja, kamrater, det är verkligen storartat.

Det är verkligen storartat. Det har varit så. Men det upphör att hålla streck. Och jag vidhåller mitt påstående, ty det är väsentligt. Yvon uttrycker saken mycket klart: ”Kapitalismens försvinnande innebär inte med nödvändighet att arbetaren frigörs.” Det vore bra om den franske proletären kunde inse det. Eller snarare: Det vore bra om han hade insett det. Vad sovjetmedborgaren beträffar, börjar han förlora illusionen att han äntligen får arbeta för egen räkning och därmed återvinner sin värdighet. Det är otvivelaktigt endast de kapitalistiska aktieägarna som saknas bland dem som utnyttjar hans arbetskraft. Men han blir utnyttjad i alla fall, och det sker så finurligt, subilt och bakvänt att han inte längre vet vem han skall dra till svars. Det är de otillräckliga lönerna som gör de andras oproportionerliga inkomster möjliga. Det är inte han som profiterar på sitt arbete, på sitt ”överarbete”, det är de gynnade, de välsedda, de smarta, de välfödda. Och det är med de slantar som man plockar av hans anspråkslösa avlöning som de stora månadslönerna avrundas med tio tusen rubel eller mer.

För att ytterligare belysa saken kopierar jag den värtaliga tabell som Yvon har uppställt. Ingen kan dra dess noggrannhet i tvivelsmål.

	Högsta och lägsta lön	Genomsnittslön
Arbetare	70 till 400 r.	125 till 200 r.
Lägre tjänstemän	80 till 250 r.	130 till 180 r.
Hembiträden (betjäning)	50 till 60 r.	samt naturligtvis mat och bostad.

²² Marx och Engels hela förkunnelse är grundad på en ovanlig generositet, men än mer på ett våldsamt behov av rättvisa.

²³ Jag lånar detta uttryck ur den marxistiska vokabulären, precis som Lenin gjorde, då han (i ”Staten och revolutionen”) skrev: ”Uttrycket 'staten förfaller' är mycket välfunnet, ty det understryker på samma gång processens långsamhet och dess spontanitet.” (Lenin, *Œuvres Complètes*, XXI, sida 515.)

Vanliga tjänstemän, tekniker	300 till 800 r
Ansvariga i hög ställning, specialister, höga ämbetsmän, vissa lärare, konstnärer, författare	mellan 1.500 och 10.000 rubel eller mer. Man nämner, med vissa förbehåll, månadslöner på 20. till 30.000 rubel.

Den jämförande tabellen över pensionerna är inte mindre värtalig.

Arbetarpensioner	25 till 80 rubel i månaden, inga privilegier.
Änkor efter höga ämbetsmän och framstående specialister ...	250 till 1.000 rubel i månaden samt nyttjanderätten till villor och bostadslokaler. Därtill kommer studiebidrag för barnen, ibland till och med för barnbarnen.

Därpå följer en redogörelse för löneavdragen (lönerna under 150 rubel i månaden är delvis befriade från avdrag) som håller sig mellan 15 och 21 % . Jag kan inte citera hela kapitlet, men broschyren är läsvärd i sin helhet.

Fem rubel i dagsförtjänst, ofta mindre. Jag gör inga jämförelser med de franska lönerna, inte ens med arbetslöshetsunderstöden. Brödet är billigare än i Frankrike, det är sant (rågbröd 0.85 r. per kilo, vitt bröd 1 r. 80 år 1936), men de tarvligaste klädesplagg, bruksföremålen för livets enklaste nödtorft, är hejdlöst dyra. Rubelns köpkraft är nu något mindre än francens före devalveringen. (År 1936 var köpkraften hos en vanlig månadslön 225 kg rågbröd. År 1914 kunde en vanlig rysk arbetare för de 30 rubel som han förtjänade per månad köpa 600 kg av samma slags bröd.) Och det är inte värt att komma dragande med diverse fördelar som arbetaren åtnjuter utom penninglönen: rättigheterna åtföljer vanligtvis de höga lönerna.

Man frågar sig: Varför måste priserna på alla fabriksvaror eller till och med på naturprodukterna (mjölk, smör, ägg, kött etc.) vara så höga då staten själv är säljare? Det har sin förklaring. Så länge det inte finns tillräckligt mycket varor, så länge tillgången är beklagansvärt ringa är det rätt klokt att avskräcka efterfrågan en smula. Varorna lockar endast de befolkningslager som är i stånd att betala de dyra priserna. Den stora massan allena lider brist.

Denna stora massa kunde kanske ogilla regimen, därför är det viktigt att inte låta den komma till tals.²⁴

Då Jean Pons blir hänförd inför medellönens fortgående höjning:

År 1934	180 rubel (i genomsnitt)
” 1935	260 ”
” 1936	360 ”

uppmanar jag honom att beakta, att de vanliga arbetarnas låga löner kvarblivit på samma nivå, och att denna höjning av genomsnittet beror på att antalet särskilt gynnade har vuxit och deras löner höjts. Och förresten stiger inte medellönen såvida de allmänna levnadskostnaderna inte har höjts och rubeln förlorat sin köpkraft.²⁵ Då inträffar det paradoxala: Arbetarnas stora massa, som har dagsförtjänster på 5 rubel eller mindre, tvingas ned i ett nästan outhärdligt

²⁴ Det var skälet till de senaste fruktansvärda rensningarna. Emellertid yttrade Stalin själv för några år sedan: ”Vi har två saker att välja emellan: endera måste vi överge optimismen och de byråkratiska metoderna och tåla kritik av de partilösa arbetarna och bönderna vilka lider för våra felgrepp eller också kommer missnöjet att ackumuleras och vi får en kritik i form av uppror.” (Utdrag ur ett tal av Stalin, anförts av Souvarine i ”Stalin”, sida 350, fr. utg.)

²⁵ Enligt den officiella statistiken hade totallönen för tunga industrins arbetare stigit med 52 % från 1923 till 1925, men under samma period var ökningen av statstjänstemännens avlöning 94,8 % och 103,3 % för handelns anställda. För övrigt innebar detta ingalunda någon välståndshöjning, då rubelns köpkraft minskat.

elände för att skaffa vissa privilegierade oerhörda avlöningar²⁶ och bekosta en intensiv propaganda, avsedd att inbilla våra arbetare att de ryska arbetarna är lyckliga. Man ville gärna vara lite mindre väl underrättad därom för att tillåta dem att vara det en smula mer.

VI

Att inte längre känna sig exploaterad, det är storartat. Men att inse att man fortfarande är det, och inte veta av vem, att inte längre veta vem man skall ställa till svars för sitt elände, vem man skall anklaga ... Jag fruktar att Celine har rätt då han i denna oförrätternas upplösning i intet ser det ohyggliga nå sin absoluta kulmen. Han säger med kraft:

”Här är vi än, man gonar sig! Man behöver inte ha anspråk längre! Man är fortfarande 'de förtryckta'. Man kan skylla Ödets hela förbannelse på blodsugarna, på kräftsvulsten 'Exploatör'. Och sedan bära sig åt som horor. Osedd och känd av ingen ... Men när man inte längre har rätt att förstöra? När man inte ens får rossla? Livet blir outhärdligt!”

(Mea Culpa)

I dag på morgonen (den 8 februari 1937) bar X ... triumferande in gårdagskvällens Le Temps för att låta mig läsa:

”Under de två femårsplanerna har Ukrainas budget mer än sjudubblats.²⁷ Största delen av den nya budgetens utgifter är avsedd för sociala och kulturella ändamål, varav 2.564 miljoner rubel för den allmänna undervisningen och 1.227 miljoner för folkhälsan.” ... Nå, vad säger ni om detta?

Jag tog Louis Fischers bok, som ändå är så välvillig mot Sovjetunionen, slog upp sidan 196 och svarade honom genom att citera några rader:

”Jag har intrycket av att det härskande proletariatet förlorar terräng åt medtävlare, ty de sexton nya sanatorier som byggs (i Kislovodsk, 'världens största vattenkuranstalt'), är nästan alla uppförda av statliga institutioner såsom Statsbanken, Tunga Industrins Kommissariat, Post- och Telegrafkommissariatet, tidningen Pravda etc ... Samtliga dessa ämbetsverk sysselsätter även arbetare, men jag föreställer mig att tjänstemännen lättare än arbetarna kan skaffa sig sängplatser och badmöjligheter.”

Louis Fischer är väldigt vänlig när han talar om ”syndikatens maklighet”. Det verkar nästan som han skulle anse att syndikaten är de enda skyldiga till att ”regeringens ämbetsmän, ingenjörerna och *andra strategiskt placerade grupper* lägger beslag på de bästa våningarna, tillskansar sig mer än vad på dem ankommer av sanatorieplatser med mera”. Ack nej, syndikaten är maktlösa där byråkratin sitter i högsätet. Man talade om proletariats diktatur. Vi avlägsnar oss allt längre från målet. Det blir mer och mer ”byråkratins diktatur över proletariatet”.²⁸

Ty proletariatet kan inte ens välja representanter som försvarar dess skadade intressen. Öppen eller hemlig är den allmänna rösträtten ett gyckelspel, ett bländverk. Alla utnämningar

²⁶ Det är inte meningen att arbetaren skall åtnjuta den integrala förtjänsten av sitt arbete. Varken Marx eller Engels har tänkt sig detta. De någras ”överarbete” som i det kapitalistiska samhället tillåter sysslolöshet hos andra, ett fåtal andra, och som föder antagonism mellan de sålunda bildade klasserna, detta ”överarbete”, påpekar Marx, ”kan inte avskaffas. Ett visst mått av överarbete”, säger han, ”krävs för olycksfallsförsäkringar etc.” Förteckningen är högst ofullständig. Man måste också räkna med behovet av vissa besparingar för underhåll av maskinerna, och ”för skapandet av element vilka kunna tjäna nya framsteg”. Eftersom grannstaterna är ickesocialistiska kan vi tillfoga underhållet av Röda armén. Jag tror att Marx skulle ha tillåtit det. Men han skulle ha funnit det monstruöst att den stora massans överarbete fick möjliggöra fåtalet överlöner. Man är sålunda i färd med att bilda en privilegierad klass och ingalunda på väg mot ”en större reduktion av den tid som ägnas det materiella arbetet”. (Kapitalet XIV.)

²⁷ Det har ingalunda medfört någon höjning av smålönerna. ”Reservfonden” bildas alltid på deras bekostnad.

²⁸ ”I verkligheten hade såväl syndikaten som sovjeterna upphört att existera (1924). Arbetarna väntar sig varken skydd eller hjälp av denna kostsamma administration i händerna på en ”apparat” om 25.000 tjänstemän vilka är strikt underordnade partibyråerna.” Souvarine: ”Stalin”. (S. 347, fr. utg.)

beslutas och görs från ovan. Folket har endast rätt att välja de på förhand utvalda. Man har lurat proletariatet. Det är så gott som omöjligt för proletariatet att göra motstånd. Det är bundet till händer och fötter och försett med munkavle. Ack ja; Stalin har fört ett skickligt spel och vunnit potten, hälsad av kraftiga applåder av världens alla kommunister, vilka ännu tror, vilka ännu länge kommer att tro, att de segrat åtminstone i Sovjetunionen, och därför betraktar alla som inte applåderar som fiender och förrädare.

Byråkratin, som blivit avsevärt förstärkt efter NEP-perioden, tränger ned i kolchoserna och sovchoserna. På basen av en undersökning uppskattar Pravda av den 16 september 1936 antalet onödiga tjänstemän bland personalen på stationer för jordbruksmaskiner till 14 %. Detta som exempel.²⁹

Stalin har själv, enligt några, blivit en slav under denna byråkrati, som ursprungligen var ämnad som ett förvaltningsinstrument och senare blev ett medel för herravälde. Ingenting är svårare än att vräka latmaskar utan personliga kvalifikationer ur en vilsam tjänst. Redan 1929 förfärades Ordzjonikidze över denna ”kolossala massa odugling-ar” vilka ingenting vill veta om den verkliga socialismen och endast strävar till att förhindra den. ”Folk som man inte vill veta av, och som ingen har bruk för, placerar man i kontrollkommissionerna”, sade han. Men ju odugligare dessa människor är, desto säkrare kan Stalin räkna med deras likriktade tillgivenhet, ty de innehar sina fördelaktiga ställningar endast på grund av nåd. De är självfallet regimens varmaste anhängare. Genom att befordra Stalins välgång bevarar de sin egen lycka.

Lenin fann tre villkor oundgängliga för att förhindra att tjänstemännen utvecklades till byråkrater: 1) ständig avsättlighet och valbarhet, 2) lika lön med vanliga arbetare, 3) allas delaktighet i kontroll och övervakning, vilket medför — det insisterade han på — att alla temporärt skall vara tjänstemän, och ingen kan bli ”byråkrat”. Inget av dessa tre villkor har blivit uppfyllt.

När man återvänder från Sovjetunionen kan man inte utan beklämning läsa Lenins lilla bok ”Staten och revolutionen”. Ty Sovjetunionen har inte blott fjärrmat sig från det drömda kommunistiska samhället, utan till och med från det intermediära tillstånd, som hade kunnat möjliggöra framtida socialism. Och i dag är avståndet större än det var i går.

I Lenins lilla bok läser vi vidare:

”Kautsky säger med andra ord följande: Så länge man har valda förtroendemän kommer det att finnas tjänstemän; byråkratin skall alltså fortleva i det socialistiska samhället! Ingenting kan vara oriktigare. Marx har genom Kommunens exempel bevisat, att de offentliga befattningshavarna upphör att vara 'byråkrater', 'ämbetsmän', under en socialistisk regim, så snart man utom valbarhet infört ständig avsättlighet, skurit ned deras avlöning till en vanlig arbetares lönenivå och ersatt de parlamentariska institutionerna med arbetets institutioner, det vill säga stiftat lagar och satt dem i kraft.”

Och man undrar om inte Kautsky i dag fatt revansch, och vem av de två, Lenin eller den andre, som Stalin i dag skulle låta fångsla eller skjuta.

VII

På mer än en punkt är den Nya Konstitutionen mån om att förekomma kritiken och avleda de attacker, som den vet med sig att den förtjänar. De styrande inser till fullo att folket ingenting har att säga till om, och att varje verklig kontakt mellan folket och dess skenbara representanter är bruten. Och det är just vad de önskar. Därför är det särskilt viktigt att ropa ut att kontakten aldrig varit fastare, att man ”ökat massornas kontroll över sovjetorganen och sovjetorganens ansvarighet inför massorna”, som *l'Humanité* skriver i sitt nummer av den 13

²⁹ Byråkratins lönekonto slukade 8,5 % av nationalinkomsten före kriget, men 19 % år 1927. Jag har inga färskare siffror att tillgå.

mars. Tidningen tillfogar: ”Det nya valsyste­met skall befästa de folkvaldas samhörighet med väljarmassorna”. Perfekt! Och det låter så vackert, att samma artikel i fortsättningen inte alls behöver dölja de styrandes avsikt att ”leda valen”, att ”kritisera de dåliga kandidaterna, att motsätta sig deras nominering i stället för att vänta på misslyckandet vid den hemliga omröstningen”.

Man kan inte nog beundra ett så klokt förutseende. Tänk, hur obehagligt det skulle vara ifall man upprepade misstaget från den 19 oktober 1934 då folket fick (bland annat vid råj­ong­kommitténs möte i Kiev) välja ”personer vilka i dag har avslöjats som fiender till partiet”. Detta gör det nödvändigt att i brådskande ordning ”undertrycka allt som kan förhindra den aktiva partikärnans utveckling”. Endast därefter kan valen bli ”fria”.

Därför fruktar jag att en viss tidningsredaktör — (som jag aktar mig att nämna av rädsla att skada honom) — blir slagen på fingrarna sedan han trots sin hängivenhet mot Sovjetunionen, Stalin och Konstitutionen haft djärvheten att mitt i sin lovsång (den 27 februari i år) göra följande saktmodiga anmärkning:

”Vi fruktar att statsorganen under det nuvarande systemet inte längre kommer att höra samman med arbetarnas stora massa såsom de gjorde i sovjeterna, men däremot få en tendens att skilja sig från densamma.

— Hur så?

— Naturligtvis på grund av avståndet mellan väljarna själva, och avståndet mellan väljarna och deras representant.”

Och den oförsiktige kritikern vågar påminna om, att ”den senaste statistiken visade att en medborgare av sextio var medlem av en eller annan sovjet”, och att ”denna sovjet, hurdan den än var, utgjorde en av stenarna i pyramiden och utövade sitt inflytande på landets allmänna politik”. Men det var just detta som var i vägen. Det var hindret som man måste avlägsna. ”Den permanenta politiska cellen existerar inte längre som bas.”

Sålunda nödgas vi till alla delar underskriva sir Walter Citrines deklara­tion, i vilken han uttalar som sin ”övertygelse, att Sovjetunionen i likhet med de andra diktaturstaterna styrs av en handfull personer och att folkets stora massa inte har någon som helst, eller i alla händelser en mycket ringa del i landets styrelse”.³⁰

Slutet på visan blir, att det alltid är folket som betalar, det må ske hur indirekt som helst. Sätten är många: export av livsmedel som folket har ett skriande behov av, eller den monstruösa skillnaden mellan jordbruksprodukternas framställningspris och marknadspriset, eller direkta skatter. Den nödvändiga och evigt sinande reservfonden bildas alltid på arbetar- och bondeklassens bekostnad, på bekostnad av dess konsumtion. Det gällde i och med den första femårsplanen och gäller alltjämt. Om reservfonden, vid sidan av den nya anspänning som den bör skänka maskineriet i dess helhet, får tjäna praktiska, utilistiska och filantropiska ändamål, kan det ännu försvaras. Sjukhus, vilohem, folkbildningsinrättningar etc. kan man fortfarande tro att folket har nytta av, man kan åtminstone hoppas det. Men vad skall man tänka då reservfonden under uppenbar nöd användes till att uppföra ett Sovjetpalats (till de avsomnade sovjeterna) för att ytterligare förbluffa kamrat Jean Pons? Kan ni tänka er! Ett 415 meter högt monument (”New York-borna”, säger han, ”bleknar av avund”) krönt av en Leninstaty på 70 à 80 meter, i rostfritt stål. Ett finger som är 10 meter långt.³¹ Se så! Arbetaren vet åtminstone varför han svälter. Han kan till och med intala sig att det är mödan

³⁰ Jag tror ingalunda på majoritetens större visdom, men det är inte fråga om detta. Det är fråga om att låta majoriteten göra sin klagan hörd då den har det svårt, och att lyssna till den valde representant som framför denna klagan.

³¹ Vi tillåter oss inte att betvivla dessa siffror som Jean Pons citerar, varken här eller annorstädes. Men ett 10 meters finger på en total höjd av 70 à 80 meter? Låt oss hoppas att Lenin sitter.

värt. Han har någonting att brösta sig över i brist på bröd. (Det blir snarare de andra som bröstar sig.) Och man kommer att låta honom rösta för detta palats, och göra omröstningen enhällig till på köpet. Det är det mest beundransvärda i saken. Man kommer att fråga honom eller ryska folket: — Välj hur ni vill, inget välstånd eller palatset? Och varenda en skall svara, eller bli tvungen till det: — Palatset först och främst!

”För varje palats som jag ser uppföras i huvudstaden tror jag mig se en hel socken inhyst i ruckel”, skrev Jean-Jacques (Contrat Social, II, 13). Sovjetarbetarna ”i ruckel”? Ack, om Stalin det ville! De är inhysta i kyffen.

Jag hade ingen aning om dessa förhållanden då jag besökte Sovjetunionen, lika litet som jag kände de stora koncessionsbolagens verksamhet under min resa i Kongo. Här som där iakttog jag ödeläggande verkningar av orsaker jag inte riktigt kunde fatta. Jag avslutade mina studier i ämnet först sedan jag skrivit min bok om Sovjetunionen. Citrine, Trotskij, Mercier, Yvon, Victor Serge, Legay, Rudolf och flera andra har skänkt mig sin dokumentation. Allt vad de upplyst mig om, sammanhang vilka jag tidigare endast kunnat misstänka, har befast och styrkt mig i mina avståndstaganden. Det är hög tid att kommunistpartiet i Frankrike godvilligt öppnar ögonen, det är hög tid att man slutar ljuga för partiet. Om icke, bör det arbetande folket förstå, att kommunisterna för det bakom ljuset, på samma sätt som de själva i dag blir lurade av Moskva.

VIII

Jag var sedan tre år tillbaka tillräckligt genomsyrad av marxistiska skrifter för att inte känna mig helt främmande i Sovjetunionen. Jag hade å andra sidan läst alltför många reseberättelser, apologier och entusiastiska beskrivningar. Mitt stora misstag var att tro för mycket på lovorden. Det berodde också på, att allt som kunde ha varskott mig framfördes i så ilsken ton ... Jag tror hellre kärleken än hatet. Ja, jag trodde och hyste tillit. Det var därför ingalunda bristerna som besvärade mig därborta, men väl det faktum att jag genast återfann de förmåner jag ville undfly, de privilegier som jag hoppats vara avskaffade. Visserligen kan det synas naturligt att man ville motta en gäst så bra som möjligt, att överallt bjuda honom det bästa. Men det som förundrade mig var den stora klyftan mellan det bästa och det vanliga — överdrivna privilegier sida vid sida med ett så medelmåttigt eller undermåligt genomsnitt.

Det är kanske ett särdrag hos min ande eller dess protestantiska daning som driver mig att misstro inbringande idéer och ”bekväma” åsikter, det vill säga idéer vilka bekännaren kan hoppas förtjäna på. Och jag inser för tusan utan vidare, att sovjetregeringen finner det fördelaktigt att göra livet så skönt som möjligt för artister och författare, för dem som kan sjunga dess lov, utan att det precis behöver vara ett försök till korrption. Men jag inser också alltför väl vilka fördelar en litteratör kan vinna genom att gilla en regering och en konstitution som favoriserar honom så. Och då är jag strax på min vakt. Jag är rädd att bli vilseförd. De överdrivna intäkter man erbjuder mig väcker min fruktan. Jag har inte rest till Sovjetunionen för att återfinna privilegierna. De som väntade mig därborta var tankeväckande.

Och varför skulle jag inte säga det?

Tidningarna i Moskva underrättade mig om, att mer än 400.000 exemplar av mina böcker hade sålts på några månader. Författarprocenten kan lätt räknas ut. Och artiklar med så feta honorar! Och om jag hade skrivit en dityramb över Sovjetunionen och över Stalin, vilket guldregn!

Dessa hänsyn hade inte hindrat mig ad berömma; de förhindrar lika litet min kritik. Men jag erkänner, att den utomordentligt fördelaktiga ställning (långt bättre än i något annat europeiskt land) som erbjuds alla dem som för pennan, såvida de skriver i den rätta andan, varskodde mig om ett och annat. Bland Sovjetunionens arbetare och hantverkare är författarna de utan jämförelse mest favoriserade. Två av mina reskamrater (de hade bägge en boköversättning

under tryckning) sprang andan av sig i antikvitetsaffärer, i kuriosabodar och hos återförsäljare och visste inte hur de skulle kunna förbruka de några tusen rubel som de fått i förskott och inte kunde föra ur landet. Personligen lyckades jag endast göra de allra obetydligaste åderlåtningar på min oerhörda penningreserv ty jag fick allting gratis därborta. Absolut allt, från själva resan till cigaretterna. Och var gång jag tog fram plånboken för att betala en hotell- eller restaurangnota eller en räkning, för att köpa frimärken eller tidningar, hejdades jag av guidens förtjusande leende och bestämda gest: — Ni skämtar! Ni är vår gäst, och era fem kamrater med er.

Jag kunde sannerligen inte beklaga mig över någonting under hela min resa i Sovjetunionen. Bland alla de illvilliga förklaringar man uppfunnit för att bryta udden av min kritik är påståendet att den härleder sig av personlig otillfredsställdhet den mest absurda.

Jag hade aldrig någonsin gjort en resa under så överdådiga former. Jag reste i specialvagn eller i de bästa automobilerna, jag bodde ständigt i de bästa hotellens bästa rum, jag fick den rikligaste och mest utsökta föda. Och vilket mottagande! Vilken omsorg. Vilken förekommande artighet. Hyllad överallt, bortklemad, smickrad, avfestad. Ingenting man kunde bjuda mig tycktes vara för gott, för utsökt. Jag hade verkligen varit mycket ovänlig om jag avspisat sådana ynnestbevis, och det kunde jag inte heller. Och jag bevarar dem i minnet som någonting underbart, och känner varm tacksamhet. Men själva dessa favörer påminde mig ständigt om att privilegierna och skiljaktigheterna existerade där jag väntat mig jämlikhet.

Vad vill man att jag skall tänka om den bankett till min ära, som jag inte kunde vägra delta i, då jag med största svårighet undgått det officiella programmet och övervakningen, och kommit i kontakt med ackordarbetare vilkas dagsförtjänst inte steg till mer än fyra eller fem rubel?

Vi avverkade nästan dagligen en bankett med så rikliga hors d'oeuvre, att man blev mätt tre gånger om innan man tagit itu med den egentliga måltiden, ett kalas omfattande sex rätter som varade i över två timmar och lämnade en bedövd. Vilket slöseri! Eftersom jag aldrig fick se en räkning kan jag inte precisera summorna. Men en av mina kamrater, som hade väl reda på priserna, beräknade att varje bankett hade kostat mer än trehundra rubel per huvud, med viner och likörer. Vi var emellertid sex personer, eller sju med vår guide, och värdarna var ofta lika många som gästerna, ibland långt fler.³²

Vi var i egentlig mening inte regeringens gäster. Det förmögna Sovjetförfattarnas Förbund stod för värdskapet under hela resan. Då jag tänker på de utgifter förbundet gjorde för vår skull undrar jag om mina författarrättigheters guldgruva, som jag avstår till värdarna, kan göra dem skadeslösa.

Otvivelaktigt räknade de med ett annat resultat av ett så frikostigt bemötande. Och jag antar att en del av den besvikelse som Pravda lät mig känna på härleder sig av detta faktum: Jag var inte särskilt ”räntabel”.

Jag försäkrar er att det ligger någonting tragiskt i mitt sovjetäventyr. Jag reste dit som troende och entusiast för att beundra en ny värld. Och *för att förföra mig* skänkte man mig alla de förmåner som jag avskydde i den gamla.

³² Jag kopierar en sida ur min resedagbok som jag gjorde dagliga anteckningar i:

”Middagen som beställts till klockan 8 börjar 8.30. En kvart över nio har vi ännu inte avslutat smörgåsbordet. (Herbart, Dabit, Koltsov och jag hade gått till kulturparken för att bada; vi var mycket hungriga.) Jag slukar en stor mängd små pastejer. Eftersom jag är väntad på sjukhuset avbryter jag måltiden, och då, vid pass 9.30, ser jag dem lägga fram matskedar; och en avredd grönsakssoppa med kyckling bärs in. Man frestade med champinjonpastejer och pastejer på kräftstjärtar samt en fiskrätt, diverse köträtter och grönsaker ... Jag lämnar sällskapet för att packa min resväska, och sedan skriva ”några rader” för Pravda om dagens ceremoni. Jag återvänder i tid för att lägga in en enorm bit bombe glacée Jag inte endast fasar för dylika kalas; jag fördömer dem. (Jag måste tala allvar med Koltsov.) De är inte endast absurda, men omoraliska — antisociala.”

— Ni begriper inte ett dyft, sade mig en förträfflig marxist. — Kommunismen motsätter sig endast att en människa exploaterar andra människor. Hur ofta måste man upprepa det för er? Och när man väl har uppnått detta får ni vara lika rik som Alexej Tolstoj eller som en operasångare, såvida ni har förtjänat er förmögenhet genom ert personliga arbete. I ert förakt och ert hat till penningen, till ägandet, skönjer jag en beklaglig rest av era ursprungliga kristna idéer.

— Det är möjligt.

— Och ni måste erkänna att de inte har någonting att göra med marxismen.

— Ack nej!

Jag vet mycket väl, och man upprepar det ofta för mig, att vissa karaktärsdrag, ofta de mest charmanta, såsom den plötsliga hjärtligheten, den oeftertänksamma frikostighet som genast tillvann sig min sympati, i lika hög grad som de uppenbara fel som förfuskas framgångarna, kan påbördas ryssarnas halvt orientaliska temperament och ingalunda den nya regimen, och att jag skulle ha mött så gott som samma dygder och fel under tsartiden. Jag tror också att det är ett misstag att vänta sig eller hoppas på en djupgående förändring av människonaturen enbart genom förändringar i de sociala förhållandena. Förstå mig rätt: Det är viktigt, det är redan nog, att de tillåter en dylik förändring, och därmed är mycket vunnet. Men de förorsakar den inte. Ty det finns ingenting mekaniskt i denna utveckling, och utan en individuell, inre förnyelse kommer vi att se det borgerliga samhället återuppstå och den "gamla människan" dyka upp igen och breda ut sig på nytt.

Så länge människan är utsatt för förtryck, så länge de sociala orättvisornas tvång håller henne i vanmakt, har man rätt att hysa stora förhoppningar om hennes slumrande möjligheter, alldeles som man ofta väntar sig underverk av barn vilka i sinom tid blir helt vanliga vuxna. Det är en allmän illusion att folket är sammansatt av bättre individer än den svekfulla mänskligheten i övrigt. Jag tror endast att folket är mindre "fördärvat", men att penningen skulle åstadkomma samma röta där som annorstädes. Lagg märke till utvecklingen i Sovjet: Det nya borgerskap som är i färd med att uppstå har alla de fel som vidlåder det franska. Knappt har dessa människor rest sig ur eländet innan de redan föraktar de eländiga. De fikar glupskt efter allt det goda som de så länge nödgats undvara, och de vet på pricken hur man skall skaffa sig och behålla det. "Är det verkligen samma människor som gjort revolution? Nej, det är de som njuter dess frukter", skrev jag i min "Retour de l'U. R. S. S.". De kan mycket väl vara partimedlemmar, men de har inte längre den allra minsta smula kommunism i sina hjärtan.

IX

En sak står fast: Det ryska folket ser ut att vara lyckligt. Jag är härvid av fullständigt samma uppfattning som Vildrac eller Jean Pons, och jag kunde inte läsa deras reseberättelser utan att känna en sorts hemlängtan. Ty jag har också sagt: Ingenstans tycks själva folket, människorna på gatan (åtminstone de unga), arbetarna i fabriker man besöker, massorna som trängs på offentliga mötesplatser, uppvisa ett så leende yttre som i Sovjetunionen. Hur kan man förlika detta intryck med den fruktansvärda nöd som man vet är majoritetens lott i den dag som är?

Personer som gjort omfattande resor i Sovjetunionen försäkrar mig, att Vildrac, Pons och jag själv hade kommit på andra tankar om vi skulle ha lämnat de stora centra och avvikit från turiststråken. De talar om nejder där eländet är skriande. Och dessutom . . .

Nöden ses inte med blida ögon i Sovjetunionen. Den gömmer sig. Man skulle tro att den är brottslig. Den skulle inte bli föremål för medömkan eller hjälpsam barmhärtighet, men för förakt. De som syns, har nått sitt välstånd på eländets bekostnad. Och ändå möter man en massa andra, till och med utsvultna stackare, som ler trots allt, och vilkas lycka jag sade vara

gjord av ”hopp, förtroende och okunnighet”.³³

Om allt som vi ser i Sovjetunionen uttrycker glädje, beror det också på att en motsatt attityd skulle väcka misstankar. Det är nämligen synnerligen riskabelt att vara trist, i alla händelser att visa det. Ryssland är ingen plats för klagan, det finns Sibirien till för.

Sovjetunionen är så fruktsam att den kan tillåta sig storhyggen i människobeståndet. Men utarmningen är desto mer tragisk som den är omärklig. De som försvinner, eller som man låter försvinna, är de värdefullaste, kanske inte för den materiella avkastningen, men som särtyper; de skiljer sig från massan och denna kan endast bevara sin enhet och enhetlighet genom en medelmåtta som stadigt sjunker.

Det som i Sovjetunionen kallas ”opposition”, det är den fria kritiken, tankens frihet. Stalin godtar endast bejakanden. Dem som inte applåderar betraktar han som motståndare. Och ofta tillägnar han sig i sinom tid en annans förslag, men för att ordentligt lägga embargo på idén undanröjer han först dess upphovsman. Det är Stalins sätt att ha rätt. Därigenom kommer han snart att vara omgiven enbart av personer vilka aldrig kan ge honom orätt, eftersom de inte längre har några idéer. Det är kännetecknande för despotismen att den föredrar de tjänstaktiga framför de dugande.

Vilka arbetare som än blir dragna inför vilken som helst domstol för vilken som helst orsaks skull, går det illa för den advokat som reser sig för att försvara dem, hur rättvis deras sak än må vara, så snart ledningen vill fälla dem.

Och deporterade i tusental . . . Folk som inte kunde eller ville kröka ryggen så djupt som kutymen krävde.

Jag har ingen orsak att tänka som M. härom sistens: Fan! det där kan hända mig själv en vacker dag . . . Jag kan se och höra dessa offer, jag känner dem ständigt omkring mig. Det är deras kvävda skrik som väckte mig i natt; det är deras tystnad som i dag dikterar mig dessa rader. Det var med tanke på martyrerna som jag skrev de ord som ni protesterade emot, ty den stumma tacksamhet, som dessa människor kommer att känna om min bok kan nå dem, betyder mer för mig än Pravdas lovord och förbannelser.

Ingen människa ingriper till deras förmån. Högertidningen gör möjligen bruk av dem för att bekämpa en regim som de hatar. De för vilka rättvisans och frihetens idé var så dyrbar, de som kämpade för Thaelmann — en Barbusse, en Romain Rolland, har tystnat och tiger, och detsamma gör den tallösa förblindade proletära massan omkring dem.

Men då jag uttrycker min indignation förklarar ni (till på köpet i namn av Marx!) att detta uppenbara, oförnekliga onda (jag talar inte endast om deportationerna, men om arbetarnas elände, om de otillräckliga eller jättelika lönerna, de återvunna förmånerna, den lömska klassindelningen, sovjeternas upplösning, den fortgående reträtten från allt som man uppnått 1917), då förklarar ni som är intellektuella och förfarna i dialektikens argumentering (och spetsfundigheter) mycket skickligt att detta onda är nödvändigt. Ni godkänner det onda som ett provisorium och ett steg mot ett större gott. Ni, en intelligent kommunist, är villig att se detta onda, men ni anser det bäst att dölja det för personer som är mindre intelligenta än ni och som kanske kunde bli indignerade . . .

Må man utnyttja vad jag skrivit. Det kan jag inte förhindra. Och även om det vore möjligt

³³ Man måste emellertid framhäva det ryska folkets beundransvärda förmåga att leva. ”En katts livskraft”, sade Dostojevskij om sig själv, förvånad över att ha uthärdat de otroligaste prövningar, visserligen inte utan lidanden, men dock utan att brytas. En kärlek till livet som besegrar allt, kanske av likgiltighet eller slöhet, men snarare och oftast på grund av ett inre överflöd, ett lyriskt sinne, humor, ett artesiskt flöde av utsäglig, utsägbar glädje, närsomhelst, varsomhelst, hursomhelst . . . Jag borde ha sagt: en ovanlig begåvning och böjelse får lycka. Trots allt! Och det är främst därför som Dostojevskij är så representativ. Det är också i detta som han berör mig så djupt, så broderligt, och genom honom, med honom hela det ryska folket. Utan tvivel skulle inget annat folk så storsint ha lånat sig till ett så tragiskt experiment.

skulle jag inte vilja det. Men att skriva vad det vara månne med hänsyn till den politiska nytta man kunde dra därav? Nej. Det är andras sak. Redan i början av vår bekantskap hade jag varskott mina nya kommunistiska vänner. Jag skulle inte bli någon roingivande rekryt, en rekryt av den menlösa sorten.

Partiet bör betrakta de ”intellektuella” som ansluter sig till kommunismen som ”ostadiga element” vilka man kan betjäna sig av, men alltid bör misstro, har jag läst någonstans. Ack, det är så sant! Det sade jag gång på gång till Vaillant-Couturier, men han slog dövörat till.

Det finns inte något parti som binder — jag ville säga: som kan binda mig, som kan hindra mig att föredra sanningen framför Partiet. Så snart lögnen spelar in känner jag mig illa till mods: då anklagar jag. Det är sanningen som binder mig. Om Partiet överger sanningen, då överger jag partiet.

Jag vet mycket väl (och ni har upprepat det tillräckligt ofta) att *Sanningen* från marxistisk synpunkt inte existerar, åtminstone inte som absolut företeelse, och att alla värden är relativa. Men här råkar det vara fråga om en relativ sanning, och den förfalskar ni. Jag tror att mani så allvarliga frågor lurar sig själv genom att försöka lura andra. Ty i detta fall lurar ni dem som ni påstår att ni tjänar, nämligen folket. Man tjänar illa genom att förblinda.

Det är viktigt att se sakerna sådana de är, och inte sådana som man skulle önska att de vore.

Sovjetunionen är inte vad vi hoppades att den skulle vara, det som den hade lovat vara, det som den fortfarande anstränger sig att föreställa. Den har förrått alla våra förhoppningar. Om vi inte önskar överge dem måste de söka sig andra föremål.

Men vi kommer inte att vända våra blickar ifrån dig, du ärorika och olyckliga Ryssland. Du som först var oss ett exempel visar dessvärre i dag hur grundligt en revolution kan köra fast.

Tillägg

Reskamrater

I

Av fruktan att inte vara uppgiften vuxen hade jag omgivit mig med fem kamrater. Jag ville också att de skulle få åtnjuta de utomordentliga lätnader och förmåner som erbjöds mig på denna resa. De var förtjusta i förväg, hänförda, beredda, alla lika ivriga som jag, vunna för Sovjetunionen och alla framtidens löften, regimens entusiastiska lärjungar. Men ändå var de fullständigt olika mig, såväl på grund av sin ålder (alla mycket yngre än jag) som genom sitt temperament, sin utveckling, sin miljö; de var också sinsemellan synnerligen olika, men trots allt kom vi sällsynt bra överens. Jag trodde att sex par ögon och öron inte skulle vara för mycket om man verkligen ville se och höra och dra kontentan av reaktioner, vilka med nödvändighet skulle bli olikartade.

Ni känner mina reskamrater; det var Jef Last, Schiffirin, Eugène Dabit, Pierre Herbart och Louis Guilloux.

Av mina fem kamrater var två sedan länge anslutna till Partiet, som mycket trogna och aktiva medlemmar. Två talade ryska. Jef Last företog dessutom sin fjärde resa i Sovjetunionen och Pierre Herbart bodde i Moskva sedan mer än sex månader. Han redigerade den propagandarevy som samtidigt utkommer på fyra språk, "Littérature Internationale", och det gav honom säkra informationer och en mycket god inblick i intrigspelet. Han är därjämte ovanligt skarp-synt. Herbart gjorde otvivelaktigt en hel del för att varsko mig, det vill säga: han har belyst många sammanhang vilka jag annars säkert inte hade kunnat reda ut på egen hand. Jag kan ge ett litet exempel.

Dagen efter vår ankomst till Moskva mottog jag besök av Bucharin. (Pierre Herbart och jag hade flugit från Paris, där Herbart gjort en tre dagars visit. Vi hade hunnit före kamraterna som på en rysk ångare tio dagar senare skulle anlända till Leningrad.) Bucharin stod fortfarande högt i rop. Då han senast hade framträtt, vid något tillfälle vars art jag glömt, hade publiken gett honom entusiastiska hyllningar. Men man kunde redan skönja tecken som varslade om onåd. Pierre Herbart hade mött hårt motstånd då han i sin tidskrift ville införa en mycket märklig artikel av Bucharin. Allt detta var gott att veta, men jag fick först senare reda på saken.

Bucharin kom ensam, men knappt hade han stigit in i den privata salongen i den pråliga svit som man ställt till mitt förfogande på hotell Metropol innan en så kallad journalist trängde sig på oss, blandade sig i vårt samtal och gjorde allt tankeutbyte omöjligt. Bucharin reste sig nästan genast, och då jag följde honom ut i förrummet uttalade han en förhoppning om snart återseende.

Jag återsåg honom tre dagar senare vid Gorkijs begravning, eller närmare bestämt dagen innan, då folket i timal fick defilera förbi den monumentala blomsterhöljda katafalken med Gorkijs ännu inte förbrända kropp. I en angränsande sal, som var mycket mindre, befann sig diverse "ansvariga", bland annat Dimitrov som jag ännu inte kände och gick fram för att hälsa på. Bredvid honom stod Bucharin. Då jag lämnat Dimitrov fattade han min arm och lutade sig emot mig:

— Kan jag få träffa er om en timme på Metropol? Jag önskar tala med er.

Pierre Herbart, som gjorde mig sällskap, hörde hans ord och sade lågmält:

— Jag slår vad om att han inte kan komma.

Koltsov, som hade sett Bucharin närma sig mig, tog honom i själva verket genast avsidet. Jag vet inte vad han sade till honom, men under hela min vistelse i Moskva återsåg jag inte Bucharin.

Om jag inte hade fått den lilla vinken hade jag ingenting anat. Jag skulle ha trott att det berodde på likgiltighet eller vårdslöshet, eller att Bucharin på det hela taget inte brydde sig något vidare om att återse mig, men aldrig *att han inte kunde*.

Från Leningrad där Pierre Herbart och jag mött Guilloux, Schiffrin, Last och Dabit vid båten reste vi till Moskva i vår specialvagn. Några dagar senare förde oss samma vagn till Ordzjonikidze. Tre komfortabla automobiler körde oss genom Kaukasus och på tredje dagen var vi i Tbilisi. Vi anlände till Georgiens huvudstad en hel dag försenade, vilket tvingade de georgiska skaldar som med stor älskvärdhet mötte vid gränsen att vänta i tjugofyra timmar. Jag begagnar mig av tillfället för att uttrycka min tacksamhet för det välvilliga mottagande de beredde oss, för deras utsökta artighet, och de ständiga bevisen på deras vänlighet. Om denna bok genom något mirakel kan nå dem skall de erfara att jag bevarar dem i djupaste tacksamhet, trots allt vad man kunnat säga dem.

II

Tbilisi, som först gjort oss storligen besvikna, förtrollade oss mer och mer för varje dag. Vi vistades två veckor därefter. Det var därifrån vi gjorde en fyra dagars utflykt till Kachetien, en härlig och i alla avseenden synnerligen intressant resa. Men den var så tröttsam att Schiffrin och Guilloux, som inte var vana vid dylika strapatser, vid återkomsten förklarade, att de hade fått sitt lystmäte av synintryck och allsköns sinnesrörelser och önskade återvända till Frankrike.

Vi skildes med saknad ifrån dem, ty deras sällskap var angenämt, men i fortsättningen var vi glada över att de inte behövde uthärda den stigande värmens påfrestningar.

Senare delen av vår resa var emellertid långt mer lärorik. Vi var inte längre så uppvaktade och påpassade och kunde komma i närmare beröring med folket. Det var först efter Tbilisi som fjällen föll från våra ögon.

På tjugo år sade några, andra sade femtio, hade man inte upplevt en så hög temperatur. Men den sög ingalunda musten ur oss och ingenting lät oss förutse den plötsliga sjukdom som tre veckor senare skulle knäcka Dabit. Ja protesterar häftigt mot vissa insinuationer om hans sjukdom. Feldiagnos, säger de minst illvilliga. Det är möjligt att man i Sovjetunionen under beteckningen *scarlatina* innefattar ett flertal likartade infektioner som har sitt ursprung i olika slag av streptokocker. Dabit led inte av de kränkingsanfall, som enligt vad jag tror, karakteriserar den egentliga scarlatinan. Någon tid efter min hemkomst till Paris såg jag i en medicinsk tidskrift en statistisk tabell över diverse sjukdomar och häpnade över den enorma proportionen scarlatinafall i Sovjetunionen. Det är främst detta som föranlett mitt antagande att ovan nämnda term i Sovjetunionen är mera elastisk och rymligare än hos oss. Men, hursomhelst (och det innebär inte feldiagnos; den sortens misstag kan man lika väl begå i Paris. Jag har upplevt två sorgliga exempel på den saken. Charles-Louis Philippe och Jacques Rivière blev båda till en början behandlade för en simpel influensa som alltför sent konstaterades vara tyfoidfieber) så försäkrar jag, att Dabit blev vårdad med den oavlätligaste omsorg av tre av Sevastopols bästa läkare och av kamrat Bola, som även här gav ett prov på sin gränslösa tillgivenhet.

Jag måste också protestera mot en insinuation om Dabits *anteckningsböcker*. De sändes genom min försorg till hans familj i likhet med hans övriga papper, fastän det är sant att de under någon tid belagts med kvarstad. De innehöll för resten absolut ingenting som hade kunnat oroa censuren. Dabit var utomordentligt försiktig. Han hade mer än en gång försäkrat mig, att han litade på att jag skulle tala ut. Han var nämligen mycket mån om att inte låta sig invecklas i diskussioner, vilka hade kunnat störa hans arbetsro. Under sina sista dagar tänkte han nästan uteslutande på sitt arbete, på romanen som vi ofta hade talat om. Han hade föresatt sig att ta itu med den på nytt, att skriva om den från början till slut, sedan han kommit till klarare insikt om vad han ville att den skulle bli. Jag tror att han inte hade bevarat någonting

nämnvärt av det hundratal sidor som han skrivit före resan.

— Så snart jag kommit hem tänker jag börja på nytt, upprepade han ofta. Och detta inre krav ansatte honom så hårt att han talade om att återvända ensam, ifall vi andra, som det då var fråga om, tänkte dröja någon tid i Odessa och Kiev på vägen hem.

Trots alla orsaker till hänförelse hade Dabit i lika hög grad som jag själv, som vi andra, visat sig illa berörd av många förhållanden, ty liksom vi hade han endast hoppats möta positiva överraskningar i Sovjetunionen. Han var själv en man av folket och i själ och hjärta den proletära saken varmt tillgiven, men å andra sidan hade han inte något stridbart temperament och påminde mer om Sancho Panza än om Don Quijote. Han hade skapat sig en visdom å la Montaigne och påstod sig ha mer till övers för livet än för idealen. Han brukade säga att det inte fanns några ideal värda att offra livet för. Dabit visade sig mycket orolig inför händelserna i Spanien, och hans oro tog sig bland annat uttryck däri att han inte tålde att man för ett ögonblick ifrågasatte regeringspartiets seger. Han nöjde sig inte endast med att önska denna seger och tro på den; han hade ett ständigt behov av att hålla den för given. Men han gav luft åt sitt häftiga ogillande då Jef Last talade, om att resa till Spanien och ansluta sig till milisen (vilket han sedermera gjorde). En kväll i Sevastopol, aftonen före den sista dag vi skulle tillbringa tillsammans, såg jag Dabit, som vanligen var så lugn, brusa upp ordentligt. Jef Last hade förklarat att han hellre såg sina barn dö än leva under fascistiskt herravälde.

— Det är ohyggligt att säga någonting sådant, vrålade Dabit (och det var första gången jag hörde honom tala i den tonen) och slog knytnäven i bordet. Vi hade just avslutat vår middag.
— Det är ohyggligt! Du har ingen rätt att offra andras liv för en idé, du har inte ens rätt att offra ditt eget. Livet är det dyrbaraste av allt.

Han hade plötsligt blivit ovanligt värtalig och skrädde inte orden. Det gjorde inte heller Jef. Och jag nöjde mig med att lyssna och turvis understödja dem i den ordning de talade, det vill säga att jag främst beundrade Jef och den passion som eldade honom, men vanligen gav Dabit rätt för hans upprörda sunda förnuft. Framför allt intalade jag mig, att det var i sin ordning att mänskligheten omfattade folk av bägge sorterna och att det ena utjämnade det andra. Men då Jef i en replik till Dabit använde ordet "feghet" ingrep jag och framhöll att detta ord inte var passande oss emellan, och att om det ofta krävdes stort mod för att slåss behövde man ibland ett mod, som inte var mindre stort, för att förklara att man inte tänkte göra det.

Då jag skriver dessa rader minns jag plötsligt Giono och hans "Refus d'Obeissance". Dabit var mycket fäst vid Giono och liknade honom i många stycken. Båda två har eller hade, i hög grad "smak för soppan". (Endast de som har samma egenskap förstår vad det är fråga om.)³⁴ Vi talade ofta om Giono i Georgien och vi brukade säga oss att detta vilda och bördiga land var som skapat för honom, och vi sade oss också att han ibland skulle ha varit mycket olycklig där, såsom han skulle vara överallt där "smaken för soppan" gått förlorad.

Jag vill inte påstå att Dabit i egentlig mening var likgiltig för vår resa, men han gick inte så helt upp i den som vi andra. Han slöt sig allt oftare inom sitt skal, läste, skrev och botaniserade.³⁵ Han läste Mongaults översättning av "Döda själar" som jag tagit med mig som reselektyr. Ibland lät han mig beundra en eller annan passus. Det var speciellt några rader ur "Fyra brev" av Gogol som inleder utgåvans andra del, och vilka jag anfört i min "Retour de l'U. R. S. S.". Där finns vidare ett par avsnitt som kommit oss att betvivla det vanliga

³⁴ — De ljuger. De ljuger allihop, sade X., när vi en gång i Tbilisi talade om Sovjetunionens styresmän. Det var bara Herbart och jag som lyssnade. — De har mist all kontakt med den sanna verkligheten. Det är en hop teoretiker som fullständigt tappat bort sig i abstraktioner.

Hans röst skalv av upphetsning. Och så tillade han några ord som jag först inte fäste mig vid, men som Herbart senare påminde mig om, ty han fann dem beundransvärda (och det var de verkligen) och citerade dem ofta: "De har förlorat smaken för soppan."

³⁵ "Vilken åtrå efter tystnad och ensamhet känner jag inte inom mig!", skrev han i sin dagbok några få dagar före sin död.

påståendet att ingenting eller nästan ingenting hade gjorts för folket under tsartiden, åtminstone ingenting man kunde yvas över.

”Nästan hundrafemtio år har förflutit sedan tsar Peter I öppnade våra ögon och invigde oss i den europeiska kulturens hemligheter, och gav oss alla medel i händerna

Sedan dess har ”regeringen inte upphört att verka, och därom vittnar hela volymer av reglementen, dekret och förordningar, mängden av uppförda byggnader, utgivna böcker, inrättningar av alla slag, undervisningsanstalter, stiftelser för filantropi och barmhärtighet, för att inte nämna de statliga institutioner vilkas like man förgäves söker i utlandet.”

Bluff eller inte bluff, men dagsgammal är den inte.

Ur min resedagbok

Den alltid lika vänlige Koltsov önskar skänka mig sitt förtroende. Naturligtvis vet jag, att han inte kommer att säga mig någonting som han inte anser vara opportunt, men hans uppträdande går ut på att göra mig smickrad av hans tillit. Med en min av sveklös uppriktighet tar han till orda:

— Ni kan inte föreställa er vilka enastående nya problem som möter oss vid varje steg, problem som kräver helt nya lösningar. Kan ni tänka er att våra bästa arbetare, stachanovisterna, numera massvis överger fabrikena.

— Hur förklarar ni det?

— Åh, det är så enkelt. De har så väldiga löner att de inte med bästa vilja kan göra av med sina pengar, ty det finns fortfarande mycket litet att köpa. Och de gör oss faktiskt allvarligt bekymrade. De lägger på hög, och när de har några tusen rubel i reserv ger de sig av i stora skaror för att leva högt och glatt på vår riviera. Och vi kan inte hindra dem. Eftersom det är de bästa arbetarna vet de mycket väl att man kommer att ta dem tillbaka. De återvänder om en eller två månader, det vill säga när besparingarna är slut. Man är tvungen att anställa dem på nytt, man kan inte reda sig dem förutan.

— Det måste vara bekymmersamt för er. Är det många som gör det?

— Tusentals. Lägg märke till att arbetarna har rätt till betald semester. Naturligtvis kan man inte bevilja alla arbetare gemensam ledighet; det skulle förorsaka driftstörningar. Man måste välja en lämplig tidpunkt. Men i detta fall är saken en annan. Det är arbetarna själva som betalar, och de tar sin semester när det passar dem, när som helst, och alla på samma gång.

Han skrattade mysande. Om frågan vore verkligt allvarsam skulle han lägga sina ord på ett annat sätt, tänkte jag för mig själv, men jag sade det inte högt. Hans avsikt var endast att framhäva ett nytt bevis på Stalins skarpsinne. Ty minsann hade han inte kommit på idén att ta flärden och bjäfsset och det kvinnliga koketteriet till heders igen.³⁶

— Pynta damerna, kamrater! Gör dem vackra. Låt pengarna rulla.

På sistone hade man öppnat flera nya affärer, och det gjorde mig inte så litet förbluffad att se så många manikurister i Sovjetunionen och att överallt (huvudsakligen på livets solsida) möta sminkade kvinnor med röda naglar.

— Hur mycket tjänar ni i månaden? frågar kamrat H. föreståndarinnan för skönhetsinstitutet på hotell X.

— Hundrafemtio rubel.

— Har ni fri bostad?

³⁶ I sitt nummer av den 31 december 1936 publicerar Pravda ett antal brev av kolchosarbeterskor som skriver om klädfrågan.

— Nej, och inte mat heller. Det blir minst tjugo rubel per månad för rummet.

— Då har ni bara hundratrettio över. Och för maten?

”Vi kan också klä oss elegant, eftersom vi har smak och följer med modets växlingar. Personligen gillar jag inte längre klockkjolar och aeroplanblusar. Men vi bär dem för att vi saknar nya modeller. Pengar har vi.”

— Åh, det klarar jag omöjligt under tvåhundra rubel.

— Men hur kan ni reda er? Då småler hon sorgset:

— Man ordnar det, frun.

I Sevastopol blev Jef god vän med en student, som inte var särskilt märkvärdig i något avseende, men som intresserade honom så mycket mer för att han var lik ett otal andra. Jef kunde skaffa sig upplysningar tack vare studenten, och i sin tur upplyste han oss andra.

X. är en hängiven anhängare av regimen. Han är full av hopp och förtroende. Som student på första årskursen förtjänar han sextio rubel per månad. Han gläder sig över att förtjäna sjuttio nästa år och åttio rubel tredje året. Han kunde bo i en studentpension där måltiderna kostar en till två rubel, men han vill absolut inte överge sin gamla mor, en okvalificerad kokerska med nittio rubel i månadslön. Mor och son delar ett rum som kostar dem tio rubel i månaden. De livnär sig nästan uteslutande på rågbröd, och ändå kan de inte äta sig mätta (fyrahundra gram om dagen). — Men det är ett ”allsidigt näringsämne”, försäkrar X. och har ingenting att klaga på. Han skulle gärna bereda plats för en livskamrat i rummet där de redan är två. Hans mor uppmanar honom att göra det och vill att han skall gifta sig. Men den nya abortlagen gör honom förskräckt.

— Ni vet hur knepigt vi redan har det! Om vi dessutom vore tvungna att försörja ett barn . . . Ja, jag vet vad ni tänker säga. Men det är stört omöjligt att komma över skyddsmedel, och om man får tag i några är de så dåliga, att man inte kan lita på dem. Och det är inte lätt att vidta andra försiktighetsmått, så som vi bor.

Men hans optimism får snabbt övertaget och han konstaterar glatt att avhållsamhet är det bästa, om man är så undernörd som han.

Om man får tro en viss sovjetrisk läkare är onanin ingenstans så allmän som i Sovjetunionen.

Man skall bygga ett hus. Arkitekt N. framlägger sina planritningar.

— Vad är det där?

— Det är hembiträdets rum.

— Hembiträdet? Ni vet ju mycket väl att det inte längre finns några hembiträden.

Och eftersom det teoretiskt sett inte finns några, kan man med bästa samvete låta henne sova i korridoren eller i köket eller var som helst. Vilken bekännelse att förutsätta ett rum för hembiträdet! Om det trots allt finns tjänare i Sovjetunionen har de sig själva att skylla.

De personer, som i Moskva erbjuder sina tjänster för femtio rubel per månad, är nästan utan undantag fattiga flickor, som lämnat sina byar i hopp om att finna arbete i staden, på en fabrik eller annorstädes. De söker en anställning för väntetiden; det är deras sätt att stå i kö. Hembiträdet hos våningsgrannarna till min vän H. är havande. De anställde henne av ren barmhärtighet. Hon sover i en skrubbdär där hon inte ens kan ligga rak. Vad maten beträffar . . .

Hon bönföll mina vänner:

— Frun ska inte kasta bort matresterna.

Och hon räddade dem ur soptunnan.

Jag vill för tusan inte påstå, att dessa officiella ställningstaganden och denna opinionsbildning har alla människors hemliga godkännande. Det finns namn, speciellt Jesenin, som man numera endast nämner i viskande ton, men de nämns i alla fall. Jag borde snarare säga att de citeras, men i en viskning. Jag har en mycket ringa kännedom om Jesenins diktning. Jag skall skildra en liten händelse som gav mig lust att läsa honom. Jesenin begick självmord liksom Majakovskij. En kärlekshistoria, påstås det. Det är möjligt. Det står oss fritt att tänka ut någon djupare orsak till hans självmord.

En kväll i Sotji, efter en ypperlig måltid, kände vi oss upplagda för förtroenden. Vinerna och vodkan gjorde sitt. X. som hade druckit som en svamp blev särskilt lyrisk. Vår guide visade tydligt sin oro. X. höll på att bli alltför frispråkig . . . Han hade haft panna att säga oss att han ville läsa upp Jesenins dikter! Hon ingrep ögonblickligen.

— Ni är ju redlöst berusad. Ni vet inte längre vad ni säger. Försök tiga . . .

X., som var herre över sig själv och mycket klarsynt trots sitt rus, tystnade för en stund, men lite senare gjorde han bruk av ruset genom att be guiden ha vänligheten att skaffa honom ett paket cigaretter. Och så fort hon lämnat oss började han läsa upp ett egenartat poem som spriddes i muntlig form sedan det förvägrats imprimatur. Jesenin hade skrivit dikten som svar på en blasfemisk artikel. Dikten riktades till artikelförfattaren och hade i stort sett följande innehåll:

”Vi gillar dig då du angriper poperna. Vi håller med dig då du skämtar med himmel och helvete, med den Heliga Jungfrun och den Gode Guden. Men var försiktig när du talar om Kristus. Akta dig för att glömma Honom, som gav sitt liv för människorna, inte höll med denna världens stora, men med de vanlottade och saktmodiga; och minns att Han, då man kallade honom Guds son, fann sin största ära i att nämnas Människosonen.”

Det var inte bara ruset som kom hans röst att darra, och då X. hade läst dessa strofer var hans ansikte vått av tårar. Dessförinnan hade vi enbart pratat dumheter . . . Men medan jag skriver dessa rader märker jag, att jag gör honom och oss själva orätt. X. hade hänfört och förbluffat oss med berättelser om sina otroliga äventyr i Kina, om sina på varandra följande fängelsevistelser och rymningar. Man kan inte påstå att han var vacker, men dragen livades av en vildvuxen snillrikhet, hans samtidigt sträva och varma röst blev förunderligt vek då han läste dikten, och det kontrasterade på ett märkligt sätt med cynismen och hårdheten i hans tidigare uttalanden. Det var som om vi fått upptäcka hans ömhets hemliga regioner, en jungfrulig mark som plötsligt tycktes mig vara det verkligt sanna i honom. Allt det andra, cynismen och hårdheten, var i mina ögon endast en konstgjord och skyddande förklädnad kring hans bästa egenskaper. Denna ogrannlaga klarsyn varade blott ett ögonblick. Guiden återvände och samtalet fortsatte, lika bullrande och pladdrigt som förut.³⁷

Min väninna, kamrat H., hade sedan resans början betraktat den unge ryssen med intresse och sympati. Men de måste sitta sju timmar mittemot varandra i en ”hård” tågkupé innan han beslöt sig för att tala.

— Han kan inte ha varit mer än trettio år gammal, men man kände att livet redan hade slitit ut honom fullständigt. Om ni visste hur svårt det var att locka ur honom annat än undvikande svar på de frågor jag ställde. Jag bemödade mig framför allt om att övertyga honom om, att jag bara var en utlänning, och att han inte behövde vara rädd för mig, att jag inte tänkte ange honom för någonting han sagt . . . Han reste med sin hustru och en tre år gammal son. Jag fick veta att han hade lämnat två andra barn i X. av sparsamhetsskäl, och av ovisshet om vad som väntade dem i Moskva.

³⁷ Jag bad några av mina vänner som läser ryska att söka rätt på dessa strofer av Jesenin, som jag utan tvivel har citerat mycket bristfälligt. De kunde inte finna dem. Det får mig att tro, att stroferna kanske blivit strukna i de senaste officiella upplagorna. Saken borde kunna kontrolleras. Man har dessutom sagt mig att ett otal apokryfiska dikter, tillskrivna Jesenin, är i omlopp för närvarande.

Kvinnan såg ut att ha varit vacker, men det verkade som om hon nyligen varit sjuk. Till min stora häpnad hade jag flera gånger sett henne amma sitt barn, som borde ha varit avvant för länge sedan. Bröstit slogade som en tom säck, och jag undrar vad barnet kunde suga ur det, men under hela resan fick han ingenting annat att äta. Hans föräldrar föreföll båda två ännu mer uthungrade än han. Då mannen omsider började tala visade hustrun en utsäglig oro. Hon såg sig om till höger och vänster för att vara säker på att ingen av grannarna kunde lyssna till oss. Men i kupén fanns inga andra än en gammal fyllkaja som sov, och en stupid bondkvinna. Och som för att ursäkta sig sade hon:

— Han talar alltid för mycket, slet är därför det har gått illa för oss.

Och han skildrade deras liv. Allt hade varit bra ända till mordet på Kirov. Han visste inte vilken angivelse som gjort honom misstänkt. Eftersom han var en mycket duglig arbetare och man inte hade någonting att förebrå honom, blev han inte genast avskedad från fabriken där han arbetat. Men han såg hur vänner och kamrater småningom drog sig undan. De fruktade alla att kompromettera sig genom att tala med honom. Slutligen blev han uppkallad till fabriken direktör, som utan att direkt av-

skeda honom, ty det hade han ingen skälig orsak till, hade rått honom att söka arbete på annat håll. Sedan den dagen hade han irrat från fabrik till fabrik, från stad till stad, alltmer misstänkt och förföljd; han mötte ingenting annat än misstro, han blev utmotad, avspisad, berövad allt stöd, all hjälp, han lyckades inte heller uppnå någonting för barnens räkning och råkade i den mest fruktansvärda misär.

— Nu har det hållit på ett år, sade kvinnan, och vi härdar inte ut längre. Sedan mer än ett år har man aldrig haft fördrag med oss längre än ett par veckor.

— Bara jag kunde förstå vad man beskyller mig för, återtog mannen. — Någon har kanske förtalat mig. Jag vet inte vem. Jag vet inte heller vad han kan ha sagt. Jag vet bara en sak — att man ingenting har att förebrå mig.

Och han förklarade, att han beslutat resa till Moskva för att få klarhet i saken, för att om möjligt bevisa sin oskuld eller besegla sin undergång genom att protestera mot en omotiverad misstanke.

Man kan få cigaretter till ett pris på åttio kopek paketet, till och med för sextio kopek. De kallas ”proletärcigaretter” och är avskyvärda. De ”papyrosser” som vi själva röker, de enda som utlänningarna känner till (vissa sorter kallas ”intourist”) kostar fem eller sex rubel för tjugo stycken. Det finns ännu dyrare cigaretter.

Pierre Herbart, som inte kunde hitta en tobakshandel (i Gori där vi dröjde några timmar) frågade en arbetare, som han pratade med på flodstranden, om denne kunde skaffa honom ett paket dylika papyrosser.

— Vad får de kosta?

— Fem rubel.

Arbetaren skrattade godlynt och svarade:

— En hel dagsförtjänst. Fru X. gör en resa på landet i trakten av Moskva i sällskap med en ”ansvarig” (så kallas de maktägande därborta). Denne ger sken av att vara mycket förtrolig med alla arbetare han möter:

— Jag vill att de skall känna, att de är mig jämbördiga. Jag talar med dem som till kamrater eller bröder, och de är aldrig rädda för att tala med mig.

Så möter man en vallarbetare, och för att bevisa sanningen i sitt påstående vänder sig den ansvarige till arbetaren:

— Nå, hur går det, min vän? Allt väl? Är ni nöjd?

— Tillåter ni att jag gör er en fråga, kamrat? svarar den andre.

— För all del, min vän. Det är därför jag är här.

— Ni, som vet hur det står till, kan säkert förklara saken. När skall vi få arbeta enligt våra krafter och äta oss mätta?

— Och vad svarade den ansvarige? frågade jag i min tur fru X.

— Han framlade trosartiklarna.

I bil till Batumi. Planteringar på vägens bägge sidor. Mina kamrater beundrar träden som inom några år kommer att skänka skugga. Varför skulle jag upplysa dem om att vartenda ett av dessa träd är dött? Man har planterat dem vid en olämplig tidpunkt, det vill säga vid en årstid som inte lät dem slå rot. Antagligen för att lyda en order från ovan, en befallning som man måste utföra, utan att mucka. Naturen får lov att böja sig, antingen det gäller träd eller människor.

I Suchumi uppföder man en mängd apor för ympningsförsök enligt Voronovs metod och för diverse experiment. Jag vill veta varifrån djuren kommer men svaren är precis lika brokiga och motsägande som i kolonierna. De flesta av dessa personer finner behag i svammel och meningslöshet, särskilt den förtjusande kamrat som tjänstgör som tolk och guide. För övrigt tycks ingenting försätta henne i förlägenhet och hon har svar på allt. Ju mindre hon har reda på desto tvärsäkrare blir svaren, men hon är okunnig utan att veta det, och hon låter mig klarare än aldrig förr förstå, att den omedvetna okunnigheten inbjuder till tvärsäkra påståenden. Dessa människors hjärnkontor är möblerade med ungefärligheter, efterapningar och halvsanningar . . .

— Kan ni säga mig från vilka länder aporna kommer? — Naturligtvis. Ingenting är enklare.

(Hon vänder sig med frågan till den person som gör oss sällskap.)

— De flesta aporna är födda här på orten. Javisst, de är nästan alla födda här.

— Men man har sagt oss att det inte funnits några apor i trakten. Man har alltså ursprungligen hämtat dem någonstans.

— Naturligtvis.

— Men varifrån i så fall?

Och utan att fråga den andre svarar hon tvärsäkert: — Härifrån och därifrån.

Vår charmanta guide är utomordentligt älskvärd och tillgiven. Men det tröttsamma i saken är att hennes upplysningar blir noggranna endast när hon misstar sig.

Tillbaka till Paris

— Hur fan har ni fått för er att dessa högt uppsatta ämbetsmän har så stora privilegier? frågar den förträfflige C., som återvänt fullständigt betagen från Sovjetunionen. — Jag var ofta tillsammans med K. som är ovanligt älskvärd och naturlig. Han bjöd mig hem och jag kunde absolut inte upptäcka vare sig lyx eller överdåd i hans våning. Han föreställde mig för sin fru. Hon är förtjusande och lika naturlig som han . . .

— Vilken av dem?

— Vad menar ni? Hans hustru naturligtvis . . .

— Javisst, den lagvigda . . . Ni tycks inte veta att han har tre stycken. Och två andra våningar, för att inte tala om hans förmåner i fråga om semesterbostäderna. Och tre bilar, av vilka ni endast sett den mest anspråkslösa, den som familjen använder.

— Är det möjligt!

- Det är inte endast möjligt; det är sant.
- Men hur kan partiet tolerera det? Hur kan Stalin . . .
- Var inte så naiv. Stalin fruktar bara de magra, han fruktar bara de rena.